

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Constitutional Tribunal] - Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Constitutional Tribunal for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Trybunału Konstytucyjnego] - Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Trybunał Konstytucyjny wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

WIELKA IZBA

SPRAWA ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

(Skarga nr 15379/16)

WYROK

Artykuł 8 w świetle artykułu 9 • Poszanowanie życia rodzinnego • Uchybienia w procesie decyzyjnym skutkujące zerwaniem więzi między matką a dzieckiem, w kontekście odmiennego pochodzenia kulturowego i religijnego matki i rodziców adopcyjnych • Niewystarczająca waga przykładana do wspólnego interesu matki i dziecka w utrzymaniu więzi rodzinnych i relacji osobistych poprzez kontakt • Brak należytego uwzględnienia interesów matki w umożliwieniu dziecku zachowania pewnych więzi z jego pochodzeniem kulturowym i religijnym

STRASBOURG

10 grudnia 2021 r.

Wyrok jest ostateczny, lecz może podlegać korekcie edycyjnej.

W sprawie Abdi Ibrahim przeciwko Norwegii,

Europejski Trybunał Praw Człowieka, zasiadając jako Wielka Izba składająca się z następujących sędziów:

Jon Fridrik Kjølbro, *Przewodniczący*,

Ksenija Turković,

Síofra O’Leary,

Jonko Grozew,

Paul Lemmens,

Ganna Judkowska,

Faris Vehabović,

Iulia Antoanella Motoc,

Mārtiņš Mits,

Stéphanie Mourou-Vikström,

Pere Pastor Vilanova,

Alena Poláčková,

Georgios A. Serghides,

Jolien Schukking,

Péter Paczolay,

Arnfinn Bårdsen,

Peeter Roosma, *Sędziowie*,

oraz Søren Prebensen, *Zastępcza Kanclerza Wielkiej Izby*,

obradując na posiedzeniu zamkniętym w dniach 15 września i 6 października 2021 r.,

wyduje następujący wyrok, który został przyjęty w ostatnim wskazanym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 15379/16) przeciwko Królestwu Norwegii wniesionej do Trybunału na podstawie artykułu 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”) przez obywatelkę Somalii, panią Marię Abdi Ibrahim („skarżąca”), w dniu 17 marca 2016 r.

2. Skarżąca, której przyznano pomoc prawną, była reprezentowana przez panią A. Lutinę, adwokat prowadzącą praktykę w Oslo. Norweski Rząd („Rząd”) reprezentowany był przez swojego pełnomocnika, pana M. Emberlanda, z Biura Prokuratora Generalnego (Wydział Spraw Cywilnych).

3. Skarżąca podniosła zarzut, że fakt pozbawienia jej władzy rodzicielskiej w odniesieniu do jej syna, X, który został umieszczony w pieczy zastępczej w rodzinie o innych przekonaniach religijnych niż przekonania skarżącej, oraz zezwolenie na adopcję X przez tę rodzinę, spowodowały naruszenie art. 8 i 9 Konwencji.

4. W dniu 20 września 2016 r. skarga została zakomunikowana Rządowi. Zgodnie z art. 36 ust. 2 Konwencji i art. 44 ust. 3 Regulaminu

Trybunału, rząd Republiki Czeskiej otrzymał zgodę na przystąpienie do procedury pisemnej w charakterze interwenienta.

5. W dniu 17 grudnia 2019 r. Izba Drugiej Sekcji w składzie: Robert Spano, Przewodniczący, Marko Bošnjak, Valeriu Grițco, Egidijus Kūris, Ivana Jelić, Arnfinn Bårdsen i Darian Pavli, Sędziowie, oraz Hasan Bakırcı, Zastępca Kanclerza Sekcji, jednomyślnie uznała, że wszystkie zarzuty skarżącej podlegają rozpoznaniu na podstawie art. 8 Konwencji; uznała skargę na podstawie art. 8 za dopuszczalną i stwierdziła, że doszło do naruszenia tego przepisu.

6. W dniu 17 marca 2020 r. skarżąca wniosła o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby zgodnie z art. 43 Konwencji. Wniosła również o zmianę wyroku Izby.

7. W dniu 21 kwietnia 2020 r. Izba oddaliła wniosek o zmianę wyroku.

8. W dniu 11 maja 2020 r. zespół Wielkiej Izby przyjął wniosek o przekazanie sprawy.

9. Skład Wielkiej Izby określono zgodnie z przepisami art. 26 ust. 4 i ust. 5 Konwencji oraz art. 24 Regulaminu Trybunału.

10. Skarżąca i Rząd przedłożyli uwagi na piśmie (art. 59 ust. 1 Regulaminu Trybunału) w odniesieniu do meritum sprawy.

11. Przewodniczący Wielkiej Izby wyraził zgodę na przystąpienie do udziału w procedurze pisemnej rządów Danii i Turcji, organizacji AIRE Centre oraz rodziców adopcyjnych X. Rząd Republiki Czeskiej poinformowano, że zgoda na uczestnictwo w postępowaniu przed Izłą pozostaje w mocy w odniesieniu do postępowania przed Wielką Izłą. Wspomniane strony trzecie złożyły oświadczenia przed Wielką Izłą.

12. Rozprawa odbyła się w siedzibie Trybunału Praw Człowieka Strasburgu, w dniu 27 stycznia 2021 r. (art. 59 ust. 3 Regulaminu Trybunału); ze względu na kryzys w dziedzinie zdrowia publicznego spowodowany pandemią COVID-19 odbyła się ona w formie wideokonferencji. Transmisja internetowa z rozprawy została upubliczniona na stronie internetowej Trybunału w dniu następnym.

Przed Trybunałem stawili się:

(a) *w imieniu Rządu*

Pan M. EMBERLAND,
Pani H. LUND BUSCH,
Pani T. OULIE-HAUGE,
Pani L.I. GJONE GABRIELSEN,
Pan E. BOLSTAD PETTERSEN,
Pani H. BAUTZ-HOLTER GEVING,
Pani C. KULLMAN FIVE,

*Pełnomocnik,
Współpełnomocnik,*

Doradcy.

(b) *w imieniu skarżącej*

Pani A. LUTINA,

Adwokat,

Pani M. ABDI IBRAHIM
Pan P. HENRIKSEN,
Pan M. ANDENÆS,
Pan E. BJØRGE,

Skarżąca,

Doradcy.

Trybunał wysłuchał wystąpień p. Lutiny i p. Emberlanda oraz ich odpowiedzi na pytania zadawane przez sędziów.

FAKTY

13. Skarżąca urodziła się w 1993 r., w Somalii. W 2009 r. opuściła swój dom, samotnie, będąc w ciąży z dzieckiem, X. Ojciec dziecka pochodził z tego samego miasta co skarżąca. Nie byli małżeństwem, a on nie uznał ojcostwa. Skarżąca udała się do domu wuja w Kenii i tam, w traumatycznych okolicznościach, w listopadzie 2009 r. urodziła swojego syna, X. Kiedy zaszła w ciążę i urodziła dziecko, była jeszcze nieletnia.

14. W lutym 2010 r. skarżąca wyjechała z Kenii wraz z X. Najpierw udali się do Szwecji, a następnie do Norwegii, gdzie w tym samym miesiącu złożyli wniosek o azyl. Decyzją z dnia 4 czerwca 2010 r. skarżącej przyznano zezwolenie na pobyt czasowy w Norwegii, nadając jej status uchodźczyni. Skarżąca ma w Norwegii dwie kuzynki.

15. W celu zapewnienia skarżącej pomocy w opiece nad X, w dniu 21 września 2010 r. przeniesiono ją wraz z X do ośrodka dla rodziców z dziećmi („ośrodek dla rodziców z dziećmi”). W dniu 28 września 2010 r. ośrodek wystosował do służb opieki społecznej nad dziećmi „zawiadomienie o zagrożeniu” („bekymringsmelding”), ponieważ uznał, że pod opieką skarżącej X narażony jest na krzywdę. W zawiadomieniu stwierdzono, co następuje:

„W opinii [ośrodka dla rodziców z dziećmi] życie dziecka byłoby zagrożone, gdyby personel nie chronił go podczas pobytu. Oceniamy, że nie możemy wystarczająco chronić dziecka w ramach struktury naszego zakładu, a także stwierdzamy, że dziecko odczuwa cierpienie.”

Ośrodek stwierdził ponadto, że poprzedniego dnia skarżąca została poinformowana o tych obawach za pośrednictwem tłumacza.

16. Z zapisów rozmów telefonicznych dołączonych do akt sprawy przez służby opieki społecznej nad dziećmi wynika, że zarówno przed umieszczeniem skarżącej i X w ośrodku dla rodziców z dziećmi, jak i po zakończeniu ich pobytu w tej placówce, prowadzono różne działania w celu ustalenia, czy istnieją rodziny somalijskie, które mogłyby pełnić rolę rodziców zastępczych.

17. Po tygodniowym pobycie w ośrodku dla rodziców z dziećmi, X został umieszczony w pieczy zastępczej w trybie pilnym, pod opieką Norweżki. Z protokołu ze spotkania w dniu 11 października 2010 r. w rodzinie zastępczej, w której X został umieszczony w trybie pilnym,

wynika, iż służby ds. pieczy zastępczej miały spotkać się z Somalijką, którą skarżąca określiła jako swoją siostrę i która wyraziła chęć, by zostać rodzicem zastępczym X. W protokole wskazano również, że służby ds. pieczy zastępczej miały ustalić, czy kandydatami może zostać inna para bezdzietnych Somalijczyków. Stwierdzono ponadto, że służby te miały ustalić, czy w odpowiednim regionie Norwegii przebywają jakiekolwiek rodziny somalijskie, które ukończyły kurs „PRIDE” („Parents, Resources, Information, Development, Education” [*Rodzice, Zasoby, Informacje, Rozwój, Edukacja*] – program szkoleniowy przeznaczony między innymi dla osób, które chciałyby zostać rodzicami zastępczymi) i które byłyby skłonne rozważyć podjęcie się roli rodziców zastępczych X. Rząd przedłożył ponadto do Trybunału dokument z dnia 13 sierpnia 2020 r., wyjaśniający, że służby opieki społecznej nad dziećmi przeanalizowały również możliwość umieszczenia X w afgańskiej rodzinie muzułmańskiej, która ukończyła kurs „PRIDE”, ale zdały sobie sprawę z poważnych różnic kulturowych między Somalijczykami a Afgańczykami i zrezygnowały z tego rozwiązania.

18. Spotkanie z Somalijką, o którym mowa powyżej, odbyło się 14 października 2010 r. W sprawozdaniu sporządzonym następnie przez służby ds. pieczy zastępczej odnotowano, że sprawiała ona wrażenie matki, która dobrze opiekuje się dwójką swoich dzieci. Jednak jej mieszkanie uznano za nieodpowiednie dla dodatkowego dziecka, a służby ds. pieczy zastępczej nie były pewne, czy ma ona dodatkowy czas i energię, których potrzebowałoby dziecko w pieczy zastępczej, zważywszy na to, że jest samotną matką z dwójką małych dzieci.

19. W dniu 6 listopada 2010 r. gmina złożyła wniosek do Regionalnej Rady Opieki Społecznej (*fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker*) o wydanie nakazu opieki. Skarżąca wyraziła sprzeciw wobec wniosku i złożyła alternatywne wnioski o umieszczenie X w domu jej kuzynki lub w somalijskiej lub muzułmańskiej rodzinie zastępczej.

20. W decyzji z dnia 10 grudnia 2010 r. Rada stwierdziła, że warunki do wydania nakazu opieki nad X zostały spełnione. Stwierdziła ponadto, że decyzja o tym, w której rodzinie zastępczej powinien zostać umieszczony X, powinna należeć do władz.

21. W odniesieniu do nakazu opieki, Rada uznała, że z dużym prawdopodobieństwem uzasadniono, iż w momencie wydania decyzji dziecko X nie rozwijało się prawidłowo pod względem psychologicznym i cierpiało na zaburzenia przywiązania spowodowane niezdolnością skarżącej do zaspokojenia jego potrzeby bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego. Z dowodów wynikało, że X był dzieckiem z zaburzeniami emocjonalnymi, które nie rozwinęło bezpiecznej relacji z matką, oraz że w tamtym czasie był dzieckiem o szczególnej wrażliwości i wymagającym wyjątkowej opieki. Skarżącej udzielono znacznej pomocy i porad, ale nie miało to znaczącego wpływu na jej kompetencje jako osoby sprawującej opiekę.

Zdaniem Rady, w sprawie wyraźnie występowało rażące zaniedbanie, które można uznać za niedopuszczalne w świetle wszelkich rozsądnych standardów, niezależnie od pochodzenia etnicznego, kultury i języka. W opinii Rady środki pomocowe jako alternatywa dla objęcia X opieką musiały zostać uznane za niecelowe z punktu widzenia ochrony X przed dalszym zaniedbaniem, ponieważ Rada ustaliła, że skarżąca okazała się mało podatna na udzielane porady (*lite veiledbar*) i dała jasno do zrozumienia, że jeżeli chłopiec nie zostanie najpierw oddany pod jej opiekę, nie będzie współpracować ze służbami opieki społecznej nad dziećmi.

22. W odniesieniu do prawa do kontaktu, Rada uznała, że odpowiednie będą cztery krótkie spotkania w roku. Odnotowano oświadczenie matki zastępczej udzielającej pomocy w trybie pilnym, która stwierdziła, że po spotkaniach z matką X był bardzo niespokojny w nocy; nie spał dobrze, budził się i intensywnie płakał, wydawał się przestraszony, a także trudno było ponownie nawiązać z nim kontakt i go uspokoić. Wskazała ona, że takie zachowanie mogło utrzymywać się przez dwie lub trzy noce, a Rada stwierdziła, iż najprawdopodobniej był to stan zbliżony do tego, jaki pracownicy ośrodka dla rodziców z dziećmi obserwowali u X w obecności skarżącej (zob. par. 15 powyżej). Rada uznała, że ważne jest, aby uniknąć takich reakcji po spotkaniach i stwierdziła, że koniecznie należy zapewnić, by fakt, że wymaga się od niego częstego uczestnictwa w spotkaniach, które powodują u niego silny niepokój, nie utrudniał rozwoju X w rodzinie zastępczej, a ponadto stwierdziła, że spotkania te nie powinny być zbyt długie. Ponadto, w opinii Rady, w celu zagwarantowania fizycznego i psychicznego bezpieczeństwa X zdecydowanie konieczny był nadzór podczas spotkań z matką. Służby opieki społecznej nad dziećmi zostały zatem upoważnione do nadzorowania sesji w sposób, który uznają za najbardziej odpowiedni.

23. W odniesieniu do wyboru rodziny zastępczej, za główny cel Rada uznała znalezienie domu, w którym X będzie mógł zaspokoić swoją szczególną potrzebę bezpieczeństwa psychicznego i stabilizacji. Rada uznała, że doznane do tej pory przez X zaburzenia emocjonalne są na tyle poważne, że prawdopodobnie konieczna będzie „wzmocniona” rodzina zastępcza (rozwiązanie, w ramach którego rodzina zastępcza otrzymuje dodatkową pomoc i wsparcie), a ze względu na wiek i etap rozwoju Rada uważała, że należy pilnie znaleźć rodzinę zastępczą, w której jego potrzeby będą mogły zostać w pełni zaspokojone. Rada zaznaczyła, że X powinien zostać jak najszybciej przeniesiony z tymczasowej rodziny zastępczej do rodziny zastępczej, z którą mógłby nawiązać możliwie najlepsze relacje, a im dłuższy będzie jego pobyt w tymczasowej rodzinie zastępczej, tym bardziej stresująca będzie kolejna zmiana.

24. Rada uznała, że negatywna relacja X ze skarżącą stanowi argument przemawiający przeciwko umieszczeniu go u jej kuzynki. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń ze skarżącą można było domniemywać, że

w przypadku, gdyby jej syn miał przebywać u jej krewnej, nie rozumiałaby ona celu ograniczenia kontaktów, a Rada przypuszczała, że sytuacja, w której skarżąca nie pozostawałaby z dala od rodziny zastępczej, utrudniłaby pozytywny rozwój X. Dodatkowo, skarżąca nawiązała kontakt z kuzynką dopiero niedawno, a ta i tak była już obciążona znacznymi obowiązkami opiekuńczymi, jako że była samotną matką dwójki dzieci.

25. Mimo że w art. 4-15 ustawy o opiece nad dziećmi stwierdzono, że przy wyborze rodziny zastępczej należy wziąć pod uwagę pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe dziecka (zob. par. 61 poniżej), Rada uznała, że w niniejszej sprawie ważniejsze jest odniesienie się do nadrzędnej kwestii przewidzianej tym przepisem. W szczególności, punktem wyjścia ustawy o opiece nad dziećmi było to, że decyzję o wyborze rodziny zastępczej należy podejmować na podstawie szczególnego charakteru dziecka oraz jego potrzeby opieki i wychowania w stabilnym środowisku. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami Rady, X z całą pewnością był dzieckiem zaniedbanym pod względem emocjonalnym, a względ na jego najlepszy interes wskazywał, że w nowej sytuacji opiekuńczej głównym priorytetem powinno być rozpoczęcie niezbędnej pracy nad naprawieniem tego stanu rzeczy.

26. Rada stwierdziła, że idealnym rozwiązaniem byłoby, gdyby służby opieki społecznej nad dziećmi, we współpracy z Urzędem ds. Dzieci, Młodzieży i Rodziny (*Barne-, ungdoms- og familieetaten – Bufetat*), zdołały znaleźć rodzinę zastępczą, którą można by uznać za odpowiednią do tego zadania i która mogłaby również odpowiadać szczególnym w konkretnej sprawie względom etnicznym, religijnym, kulturowym i językowym. W związku z tym Rada oczekiwała, że możliwość taka zostanie zbadana w takim zakresie, w jakim pozwoli na to czas, ale pozostawiła dalsze prace nad wyborem miejsca umieszczenia dziecka służbom opieki społecznej nad dziećmi. W przypadku wyboru rodziny zastępczej o norweskim pochodzeniu etnicznym, należało dołożyć starań, by przekazać X pożądaną wiedzę na temat języka, kultury i religii jego matki – skarżącej, w takim stopniu, w jakim będzie to możliwe bez ograniczania jego pozytywnego rozwoju w rodzinie zastępczej.

27. W dniu 13 grudnia 2010 r. X został umieszczony pod opieką norweskiej, chrześcijańskiej rodziny, należącej do Misyjnego Kościoła Przymierza Norwegii i Norweskiego Towarzystwa Misyjnego. Zapisy ze spotkania ze skarżącą, które odbyło się trzy dni później, w dniu 16 grudnia 2010 r., zawierają następujące notatki:

„Matka chce, aby [X] zamieszkał z rodziną somalijską, słyszała o rodzinie w (...), która przyjmuje dzieci w ramach pieczy zastępczej. Lub (...) [mógłby], jeżeli to możliwe, zamieszkać z (...) w (...) [Pracownik odpowiedzialny za sprawę] poinformował ją, że niestety nie udało się znaleźć somalijskiego domu, który mógłby przyjąć [X], więc zamieszka on z rodziną norweską, która dobrze się nim zaopiekuje i zapewni mu bardzo dobre życie.”

28. Skarżąca odwołała się od decyzji Rady do Sądu Rejonowego. Podczas rozprawy przed tym sądem skarżąca wyraziła sprzeciw wobec wniosku i złożyła alternatywne wnioski o umieszczenie X w domu jej kuzynki lub w somalijskiej lub muzułmańskiej rodzinie zastępczej.

29. W wyroku z dnia 6 września 2011 r. Sąd Rejonowy utrzymał w mocy decyzję Rady w odniesieniu do nakazu opieki, ale zmienił decyzję w sprawie prawa do kontaktów, ustalając je w wymiarze jednej godziny, sześć razy w roku. Sąd oparł decyzję w sprawie prawa do kontaktów, między innymi, na potrzebie utrzymywania przez X kontaktu ze środowiskiem kulturowym oraz na własnej opinii, że w danym czasie nie ma pewności, czy umiejętności opiekuńcze skarżącej poprawią się, a zatem, czy nakaz opieki będzie mieć charakter długoterminowy. Jednocześnie stwierdził, że przez wzgląd na szczególne trudności X oraz potrzebę spokoju i stabilizacji w jego sytuacji nie należy przyznać prawa do częstych kontaktów. Brak jest informacji, czy skarżąca wniosła odwołanie od wyroku Sądu Rejonowego.

30. W 27 czerwca 2012 r. odbyło się spotkanie skarżącej ze służbami opieki społecznej nad dziećmi. Protokół z tego spotkania zawiera następujące informacje:

„Pracownica opieki społecznej pyta, czy [skarżąca] chciałaby coś zmienić, jeśli chodzi o spotkania. Miejsce, czas itp. [Skarżąca] uważa, że ustalenia dotyczące spotkań są w porządku i nie chce teraz żadnych zmian.

Ponadto [skarżąca] życzy sobie, by [X] nie jadł wieprzowiny i nie chodził do kościoła. Muszą szanować mnie i moją religię – mówi.

Służby opieki społecznej nad dziećmi informują ją, że w rodzinie zastępczej jada się niewiele wieprzowiny. Jada się natomiast dużo kurczaka i ryb. Są również świadomi jej życzeń i dlatego nie chcą używać dużej ilości wieprzowiny w swojej kuchni, ale z drugiej strony nie mogą zagwarantować, że nigdy nie będą jej jeść. W czasie, gdy służby opieki nad dziećmi musiały znaleźć rodzinę zastępczą dla [X], wiele czasu poświęcono na poszukiwanie somalijskiej rodziny zastępczej. Nie udało się takiej znaleźć. [Rodzina, w której przebywa X], okazała się domem zastępczym, który spełnia potrzeby [X]. Nie są Somalijszymi ani muzułmanami, ale posiadają inne cechy, które są ważne dla [X]. Mają wielki szacunek dla jego kultury i religii. Czytali już [X] wiele na temat Somalii i chcą informować go o somalijskiej kulturze i religii, gdy dorośnie, ale [sami] nie mogą żyć w ten sposób.. Są Norwegami, a teraz, gdy [X] mieszka w norweskiej rodzinie zastępczej, będzie przestrzegać normalnych zasad panujących w rodzinie zastępczej.

[Skarżąca] pyta, czy służby opieki społecznej nad dziećmi otrzymały pismo od jej prawnika (...), w którym stwierdzono, że [X] nie należy podawać wieprzowiny. Pracownica opieki społecznej twierdzi, że nie wie, czy służby opieki społecznej nad dziećmi otrzymały takie pismo. [Skarżąca] mówi, że musi o tym porozmawiać z prawnikiem.

[Skarżąca] mówi, że [X] stanie się „taki jak oni”. Pracownica opieki społecznej zgadza się, że rodzina zastępcza będzie miała wpływ na jego życie, ale kiedy dorośnie, będzie mógł sam o sobie decydować. Tak wygląda sytuacja w Norwegii. Nie możemy wybierać religii czy kultury dla naszych dzieci. Możemy je informować i mieć życzenia co do ich wyborów, ale dzieci wybierają same. I tak będzie w przypadku [X].

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

[Skarżąca] mówi, że [X] nie może pozostać w tej rodzinie zastępczej i że [wrócimy] do tej kwestii. Służby opieki nad dziećmi podkreślają, że ich zdaniem [X] musi pozostać tam, gdzie jest.

W kwestii chodzenia do kościoła, [X] nie był w nim jeszcze wiele razy. [X] nadal śpi każdego ranka, więc rodzice zastępczy często na zmianę chodzą do kościoła lub zostają z nim w domu. [Skarżąca] trochę to wyśmiewa. Pracownica opieki społecznej mówi, że kiedy [X] przestanie spać rano, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że [X] częściej będzie dołączać do [rodziny] w kościele. Jest to ważna część codziennego życia tej rodziny, a kiedy [X] z nimi mieszka, to naturalne, że im towarzyszy. Gdy dorośnie, naturalne będzie rozważenie jego życzeń dotyczących tego, czy będzie uczęszczał z nimi do kościoła. Ponadto będą informować i uczyć [X] o Somalii, islamie i jego kulturze [urodzenia] w zakresie, w jakim są w stanie robić to na miejscu, w Norwegii.

Później, gdy [X] dorośnie i jeśli [skarżąca] i on będą mieli dobre relacje, nie jest wykluczone, że będzie mógł pójść z nią do meczetu, ale nie teraz, gdy jest małym dzieckiem. Jest to sprawa, którą trzeba będzie jeszcze zająć.”

31. W dniu 3 października 2012 r. służby opieki społecznej nad dziećmi wysłały pismo do skarżącej, w którym stwierdziły:

„Odnosnie do spotkania ze [skarżącą] w dniu 29 sierpnia 2012 r. Na spotkaniu [skarżąca] oświadczyła, że nie życzy sobie, aby [X] jadł wieprzowinę i chodził do kościoła. [Skarżąca] zwróciła się do służb opieki społecznej nad dziećmi z prośbą o przedstawienie pisma z opisem tego, w jaki sposób życzenie to jest spełniane.

Nakaz objęcia [X] opieką został przeanalizowany zarówno przez Regionalną Radę Opieki Społecznej (...) (w dniu 10 grudnia 2010 r.), jak i (...) przez Sąd Rejonowy (w dniu 6 września 2011 r.). W obu instancjach sądy orzekły na korzyść służb opieki społecznej nad dziećmi, w związku z czym od grudnia 2010 r. [X] znajduje się pod ich opieką. W swoich decyzjach i wyrokach żaden z sądów nie orzekał w sprawach związanych z praktykami religijnymi.

Zarówno służby opieki społecznej nad dziećmi, jak i rodzina zastępcza pragną dobrej współpracy z matką i starają się okazywać szacunek dla jej przekonań religijnych. Służby opieki społecznej nad dziećmi są zdania, że w niniejszej sprawie będziemy mieć do czynienia z pieczęą zastępczą o charakterze długoterminowym. Oznacza to, że [X] najprawdopodobniej pozostanie w rodzinie zastępczej do czasu osiągnięcia pełnoletności. [X] będzie dorastać w rodzinie zastępczej i stanie się integralną częścią rodziny.

Rodzice zastępczy wyznają wiarę chrześcijańską, regularnie uczęszczają do kościoła, a relacje społeczne utrzymują w znacznym stopniu za pośrednictwem kościoła. Z punktu widzenia opieki społecznej nad dziećmi brak zgody na to, by [X] również brał w tym udział, nie leżałby w najlepiej pojętym interesie [X]. [X] będzie uczestniczyć w codziennym życiu rodziny zastępczej i w związku z tym będzie chodzić z nią do kościoła.

Bez zgody matki rodzina zastępcza nie będzie miała prawa zarejestrować go jako członka jakiegokolwiek związku wyznaniowego. Gdy [X] ukończy 15 lat, może zarejestrować się lub wystąpić ze związku wyznaniowego; zob. art. 32 ustawy o dzieciach.

Gdy [X] dorośnie, naturalne będzie informowanie go o islamie i Somalii, zgodnie z możliwościami rozumienia i zainteresowaniami. Oboje rodzice zastępczy są do tej

kwestii nastawieni bardzo entuzjastycznie. W pełni rozumieją, że historię [dziecka] należy traktować poważnie.

Na spotkaniu rodziców zastępczych i służb opieki społecznej nad dziećmi w dniu 20 września 2012 r. rodzice zastępczy uzgodnili, że będą podawać [X] jak najmniej wieprzowiny. Szanują i rozumieją przekonania religijne [skarżącej]. Rodzice zastępczy postarają się w miarę możliwości spełnić jej prośbę w tym zakresie. Nie mogą jednak wykluczyć, że przy rzadkich okazjach [X] będzie jadł wieprzowinę.”

32. W dniu 11 września 2013 r. służby opieki społecznej nad dziećmi złożyły wniosek do Regionalnej Rady Opieki Społecznej o wydanie postanowienia o pozbawieniu skarżącej władzy rodzicielskiej nad X oraz o wyrażenie zgody na jego adopcję przez rodziców zastępczych. Złożono również alternatywny wniosek o zakazanie skarżącej kontaktów z X.

33. W związku z wnioskiem rodziców zastępczych o adopcję, służby opieki społecznej nad dziećmi przygotowały sprawozdanie dotyczące osób ubiegających się o adopcję, datowane na 11 października 2013 r. W rubryce „Powód adopcji” znalazły się między innymi następujące informacje:

„Kultura i religia odgrywają ważną rolę w myśleniu o adopcji. Dla [X] będzie łatwiej, jeśli będzie mógł dorastać u nich bez innych zakłócających elementów dotyczących kultury i religii. Wiedzą, że będzie [o to] pytał i wiedzą, że ważne jest, aby uzyskać odpowiedzi na pytania dotyczące różnic pod względem koloru skóry, miejsca urodzenia itp. Jest to coś, co chcą potraktować poważnie, aby być przygotowanym w czasie, gdy zaczną przejawiać zainteresowanie tymi kwestiami.

Co więcej, jeśli chodzi o wiedzę na temat jego biologicznego pochodzenia, zdają sobie sprawę, że gdy [X] dorośnie, czeka ich sporo pracy. Ważne jest, aby znać swoje biologiczne pochodzenie i nie będziemy tego uniemożliwiać, mówią oboje [rodzice adopcyjni]. Kilkakrotnie podczas pełnienia funkcji rodziców zastępczych chłopca, para wyrażała zainteresowanie rodziną dziecka, nie tylko w Norwegii, ale także w Somalii. Jeśli (wiedza o biologicznym pochodzeniu) okaże się silnym pragnieniem przed ukończeniem przez niego 18 lat, trzeba będzie ocenić sytuację w zależności od jego poziomu dojrzałości, mówi [matka adopcyjna]. Jaki wpływ na niego będą miały te informacje? Czy to właściwy moment?”

34. Rada, w skład której wchodził jeden prawnik uprawniony do występowania w charakterze sędziego zawodowego, jeden psycholog i jeden ławnik, rozpoznawała sprawę w dniach 27 i 28 lutego 2014 r. W spotkaniu uczestniczył przedstawiciel władz miejskich i ich pełnomocnik, a także skarżąca i jej pełnomocnik. Zeznania złożyło dwunastu świadków oraz biegły K. P.

35. W swojej decyzji z dnia 21 marca 2014 r. Rada przychyliła się do głównego wniosku służb opieki społecznej nad dziećmi. Uznała, że X tak bardzo przywiązał się do swoich rodziców zastępczych, że odebranie go z ich domu mogłoby doprowadzić do poważnych problemów; stwierdziła również, że skarżąca nie byłaby w stanie zapewnić mu właściwej opieki. Na podstawie całościowej oceny ogólnych i indywidualnych czynników w sprawie, Rada stwierdziła, że istniały szczególnie ważne powody, aby udzielić rodzicom zastępczym zgody na adopcję X. W jej opinii adopcja leży w najlepiej pojętym interesie X, ponieważ zapewni mu stabilizację i

bezpieczeństwo. Adopcja będzie również bardziej skuteczna niż długotrwałe umieszczenie w rodzinie zastępczej, ponieważ przyczyni się do jego powrotu do równowagi na płaszczyźnie osobowościowej (*tilheling på det personlighetsmessige plan*). Dzięki adopcji prawa X zostaną wzmocnione, a on sam zyska silniejszą tożsamość jako członek dbającej o niego rodziny.

36. Rada stwierdziła, że uważa za bardzo ważne dla rozwoju tożsamości X i jego zrozumienia własnej sytuacji życiowej, aby w odpowiednim czasie otrzymał informacje o swojej biologicznej rodzinie. Rodzice zastępczy wyrazili chęć przekazywania X informacji o jego biologicznej matce i jej kulturze, gdy wykaże się on wystarczającą dojrzałością, by móc skorzystać z takich informacji. Tożsamość X nie będzie przed nim ukrywana, a rodzice zastępczy nie będą próbowali go ukryć, jeśli spotkają skarżącą na ulicy.

37. Ponadto Rada stwierdziła, że X został już umieszczony w etnicznie norweskiej rodzinie zastępczej. Rodzice zastępczy są praktykującymi chrześcijanami. Mieszkał w takim otoczeniu od ponad trzech lat i to tutaj miał dorastać. Jego relacja z matką została zerwana tak wcześnie, że nie można powiedzieć, że umieszczenie w pieczy zastępczej oznaczało zerwanie z jego kulturą i religią. Wiązało się natomiast z zerwaniem z dziedzictwem kulturowym i religijnym. Kontakt z matką w nadchodzących latach mógłby potencjalnie wspierać promowanie wartości kształtujących tożsamość związanych z pochodzeniem etnicznym X. Czynniki te nie mógł jednak mieć decydującego znaczenia jako argument przeciwko adopcji. Z uwagi na to, że kontakty ze skarżącą wywoływały u X nawrót reakcji dysfunkcyjnych, znaczenie aspektu kulturowego należało uznać za drugorzędne w stosunku do fundamentalnej kwestii rozwoju osobowości X.

38. Ponadto Rada uznała, iż dzięki adopcji X znalazłby się w równorzędnej sytuacji z czwórką biologicznych dzieci rodziców zastępczych, w szczególności z jednym z nich, które nadal mieszkało w ich domu i wspólnie z którym X dorastał. Taki równy status mógłby wspomagać rozwijanie poczucia równości u X, co stanowiło ważny czynnik przemawiający za wydaniem zgody na adopcję przez rodziców zastępczych.

39. W następstwie wniesienia przez skarżącą odwołania od decyzji Rady, Sąd Rejonowy powołał biegłego psychologa S.H.G. W swojej opinii z dnia 13 października 2014 r. psycholog stwierdził, między innymi, w części „Sytuacja bieżąca”:

„Matka ubiera się na przemian w tradycyjnym i bardziej norweskim stylu, ale nakrywa głowę, jest wierna kulturze muzułmańskiej i praktykuje swoją religię. Podkreśla, jak wiele te wartości znaczą dla niej i wierzy, że dotyczy to również jej syna – szczególnie, gdy ten dorasta. Ma szacunek dla innych religii, ale nie jest zadowolona z tego, że zabiera się go do kościoła, a nigdy do meczetu. (...)”

Rodzice zastępczy są aktywnymi chrześcijanami i członkami Norweskiego Towarzystwa Misyjnego, twierdzą jednak, że bardzo szanują religię matki. Rodzice zastępczy przekazują dzieciom swoją kulturę, ponieważ to jest coś, co znają, ale kładą nacisk na niezależność i zaufanie do samego siebie.”

W części zatytułowanej „Sprawozdanie z wywiadów i obserwacji matki, dziecka, rodziców zastępczych oraz informacje ze źródeł uzupełniających” w punkcie „Wizyta w domu rodziców zastępczych” znalazły się między innymi następujące informacje:

„Kultura i religia? Kiedy się u nas pojawił, był bardzo małym dzieckiem, że, więc przekazywaliśmy to, co znamy – kulturę chrześcijańską. Matka zastępcza mówi jednakże, iż bardzo szanują kulturę i religię matki. Pozwalamy naszym dzieciom decydować za siebie – mówi. Uważamy, że najważniejsza jest pewność siebie i poczucie własnej wartości. Zerwanie z obecną sytuacją i konieczność rozpoczęcia czegoś nowego wyrządziłoby mu wielką krzywdę. Z czasem będziemy mogli powiedzieć mu o różnicach i wzmacniać jego tożsamość. Nie mogliśmy zabierać go do kościoła z powodu hałasu. Obecnie to robimy, ale nie najlepiej się to sprawdza, ze względu na zbyt dużą liczbę ludzi. Utrzymujemy relacje towarzyskie z innymi chrześcijanami i czytamy chrześcijańskie książki. W meczecie również byłoby mu bardzo trudno funkcjonować.”

Biegły zalecił, aby Sąd Rejonowy wstrzymał się z wydaniem zgody na adopcję oraz by stopniowo zwiększać zakres kontaktów między skarżącą a X.

40. W dniach od 4 do 6 listopada 2014 r. odbyła się rozprawa przed Sądem Rejonowym. Sąd obradował w składzie złożonym z jednego sędziego zawodowego, jednego psychologa i jednego ławnika. Wezwano ośmiu świadków. Powołany przez sąd biegły był obecny przez cały czas trwania rozprawy i zeznawał po przedstawieniu innych dowodów.

41. W wyroku z dnia 21 listopada 2014 r. Sąd Rejonowy utrzymał decyzję Rady w mocy. Sąd Rejonowy poparł podstawy pozbawienia skarżącej władzy rodzicielskiej przez Radę i udzielenia zgody na adopcję oraz odniósł się do uzasadnienia Rady, przedstawiając pewne wyjaśnienia i uzupełnienia. Sąd Rejonowy zgodził się z ocenami psychologa K.P., który został powołany jako biegły przed Radą (zob. par. 34 powyżej), a nie z ocenami S.H.G., który został powołany jako biegły przez Sąd Rejonowy (zob. par. 39 powyżej).

42. W uzasadnieniu wyroku Sąd Rejonowy stwierdził, że adopcja leży w najlepiej pojętym interesie X, między innymi dlatego, że już wcześniej został on umieszczony w rodzinie zastępczej o norweskim pochodzeniu etnicznym, którą tworzą praktykujący chrześcijanie. Mieszkał w takim domu zastępczym od blisko czterech lat, co stanowiło istotny element oceny Sądu Rejonowego odnośnie do miejsca, w którym miałby on dorastać. Sąd Rejonowy uznał, że zerwanie z dziedzictwem kulturowym X nastąpiło, gdy został on po raz pierwszy objęty pieczą.

43. W związku z kolejną apelacją wniesioną przez skarżącą, w 12 i 13 maja 2015 r. odbyła się rozprawa przed Sądem Okręgowym. W składzie orzekającym Sądu Okręgowego zasiadało trzech sędziów zawodowych, jeden psycholog i jeden ławnik. Skarżąca uczestniczyła w rozprawie wraz ze swoim adwokatem. Zeznania złożyło ośmiu świadków. Czterech świadków, w tym psychologowie S.H.G. i K.P., złożyło zeznania w

charakterze biegłych. Przed Sądem Okręgowym skarżąca przyznała, iż X tak bardzo przywiązał się do swoich rodziców zastępczych, że powrót do niej byłby dla niego trudny. Przyznała również, że X źle reagował na spotkania i zgodziła się, że w przyszłości należy przez pewien okres unikać kontaktów. Nie zamierzała wnosić o powrót dziecka do niej i twierdziła, że w tym konkretnym czasie nie można z całą pewnością uznać, że jakiegokolwiek kontakty z nią w przyszłości będą sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka. Argumentowała w szczególności, że ze względu na potrzebę utrzymywania kontaktu z korzeniami kulturowymi i religijnymi nie należy całkowicie rezygnować z możliwości kontaktów w przyszłości.

44. W wyroku z dnia 27 maja 2015 r. Sąd Okręgowy stwierdził, że strony zgadzają się co do tego, iż X tak bardzo przywiązał się do swoich rodziców zastępczych, że odebranie go mogłoby doprowadzić do poważnych problemów, oraz że skład orzekający Sądu Okręgowego jednomyślnie zgodził się ze stronami w tej kwestii. Następnie przypomniano, że X został umieszczony w rodzinie zastępczej, gdy miał rok, a w czasie wydania wyroku przebywał w niej od czterech i pół roku. Wcześniej spędził dwa i pół miesiąca w rodzinie zastępczej wskazanej w trybie pilnym. Z biologiczną matką spędził zaledwie dziesięć pierwszych miesięcy życia. Uważał rodziców zastępczych za swoich rodziców, a ze wszystkich dostępnych informacji wynikało, że jest z nimi silnie związany.

45. X był ponadto dzieckiem wymagającym szczególnej opieki. Należało założyć, że w przypadku usunięcia ze środowiska, do którego był przyzwyczajony i umieszczenia pod opieką biologicznej matki, z którą miał jedynie sporadyczne kontakty, będzie on narażony na szczególne ryzyko poważnej krzywdy. Z uwagi na to, że w żadnym razie nie przewidywano powrotu [dziecka] do skarżącej (*ei tilbakeføring under alle omstende [er] uaktuell*), nie było konieczne rozstrzyganie, czy skarżąca będzie trwale niezdolna do zapewnienia mu odpowiedniej opieki.

46. Decyzja w tej sprawie opierała się na ocenie, czy adopcja leży w najlepiej pojętym interesie X. Większość Sądu Najwyższego stwierdziła, że tak, i zasadniczo zgodziła się z uzasadnieniem tego stwierdzenia zawartym w decyzji Rady i wyroku Sądu Rejonowego.

47. Zdaniem większości, istniało kilka czynników ryzyka związanych ze zdolnością skarżącej do zapewnienia właściwej opieki. Ponadto wiele (*fleire*) osób twierdziło, że w okresie pierwszego roku pobytu w Norwegii skarżąca miała poważne trudności w opiece nad X. W czasie wydania wyroku Sądu Okręgowego skarżąca była starsza i wydawała się bardziej dojrzała. Zważywszy na jej wiek i przeszłość, fakt, że doświadczała znaczących trudności w opiece nad X, był zrozumiały. Jej syna należało uznać za dziecko wymagające szczególnej opieki i prawdopodobnie cierpiące na zaburzenia przywiązania. Większość ustaliła, że był on rażąco zaniedbany, pod względem zarówno fizycznym, jak i emocjonalnym. Ośrodek dla rodziców z dziećmi wskazał, że w czasie gdy skarżąca i X tam

przebywali, [X] kilkakrotnie znajdował się w fizycznym niebezpieczeństwie. Inny świadek, M.L., również wyrażał obawy co do zdolności skarżącej do opieki nad X w wymiarze praktycznym. W opinii Sądu Okręgowego najważniejszym aspektem zaniedbania okazał się jednak brak kontaktu emocjonalnego i poczucia bezpieczeństwa.

48. Większość Sądu Okręgowego uznała, że ustalenia te mogą odzwierciedlać psychologiczne funkcjonowanie skarżącej i jej sytuację życiową podczas ciąży, porodu i okresu poporodowego, niemniej jednak doprowadziło to do poważnej sytuacji dla X i jego rozwoju. Spotkania z matką powodowały u niego traumatyczną reakcję. Takie reakcje po spotkaniach mogły obejmować na przykład wielogodzinny krzyk lub pobudzenie i niepokój przez kilka dni. Podobne reakcje odnotowano również w przedszkolu. Reakcje te obserwowano zarówno w trakcie spotkań, jak i po ich zakończeniu. Oświadczenie na ten temat wydał także szpital. Większość nie zgodziła się z psychologiem S.H.G., który uznał, że reakcje X mogą być związane z jego nagłym umieszczeniem w pieczy zastępczej w 2010 r., ponieważ uznał za mało prawdopodobne, aby separacja od biologicznej matki, gdy X miał dziesięć miesięcy, mogła wywołać takie reakcje w późniejszym okresie jego życia.

49. Po rezygnacji ze spotkań w 2013 r. X stał się spokojniejszy. Wydaje się, że od tego czasu spotkał się ze skarżącą tylko dwa razy. Wybuchy emocji po spotkaniach ze skarżącą były dla niego bardzo stresujące. W dalszym ciągu był szczególnie wrażliwy na hałas, tłum i nadmiar bodźców. Wskazywało to na nadwrażliwość, której można oczekiwać od osoby prezentującej reakcje na traumę.

50. Zdaniem większości, X potrzebował jak największego poczucia bezpieczeństwa w relacjach z innymi. Potrzebował stabilizacji, spokoju i ciągłości w miejscu, w którym wówczas mieszkał, czyli w rodzinie zastępczej. Należało zapewnić mu jak najlepszy rozwój psychologiczny, aby lepiej przygotować go do radzenia sobie z ewentualnymi problemami z tożsamością, jakie mogą pojawić się w okresie dojrzewania. Z wszystkich dostępnych informacji wynikało, że X wykazywał silne i ugruntowane przywiązanie do rodziców zastępczych i rodziny zastępczej. Na tę relację należało położyć duży nacisk, zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego.

51. Względy związane z zapewnieniem szczególnie wrażliwemu dziecku trwałego przywiązania do środowiska, w którym było głęboko zakorzenione, należało zatem rozważyć w kontekście innych istotnych względów. Sąd Okręgowy przypominał, że we wszystkich przypadkach przysposobienie wiąże się z naruszeniem prawa biologicznego, które stanowi główny element każdej decyzji. W niniejszej sprawie rodzice zastępczy nie chcieli zgodzić się na „otwartą adopcję”, oferującą skarżącej możliwość spotkań w przyszłości, a ponadto w sprawie występowały dodatkowe aspekty związane z pochodzeniem etnicznym, kulturą i religią oraz zmianą religii. Fakt, że skarżąca jest muzułmanką, a ewentualni

przyszli rodzice adopcyjni chrześcijanami, budził szczególne wątpliwości, dodatkowo wzmocnione przez fakt, że byli oni praktykującymi chrześcijanami i zamierzali adoptowane dziecko ochrzcić.

52. Biegły sądowy – N.S., specjalista w dziedzinie religioznawstwa – stwierdził przed Sądem Okręgowym, że według islamu dzieci muzułmanów uznawane są za muzułmanów, o ile nie zostaną, przykładowo, ochrzczone. Strony odniosły się do Białej Księgi sporządzonej przez powołaną przez rząd komisję (NOU 2012: 5 *Bedre beskyttelse av barns utvikling*), zawierającej ocenę adopcji z punktu widzenia kulturowego i islamu. W Białej Księdze stwierdzono, że religia może być przeszkodą w adopcji dla praktykujących rodzin muzułmańskich, ponieważ islam przewiduje ogólny zakaz adopcji w sensie uznawania dzieci innych rodziców biologicznych za własne dzieci. W Białej Księdze zauważono ponadto, że różne kraje muzułmańskie i muzułmańskie systemy prawne prezentują zróżnicowane poglądy na temat adopcji, jednak we wszystkich obowiązuje zakaz zrywania więzi z biologiczną rodziną adoptowanego dziecka. W Białej Księdze stwierdzono, że przy rozważaniu adopcji jako środka ochrony dzieci muzułmańskich, służby opieki społecznej nad dziećmi mają do czynienia ze szczególnym wyzwaniem. Jedną z osób wchodzących w skład komisji, która opracowała Białą Księgę, zeznawała przed Sądem Okręgowym w charakterze biegłego. Stwierdziła ona, że nie było zamiarem komisji wydawanie konkretnych zaleceń w odniesieniu do powyższych kwestii i podkreśliła, że każdy przypadek należy oceniać na podstawie potrzeb dziecka.

53. Opierając się na źródłach prawa międzynarodowego, Sąd Okręgowy nie dopatrzył się istnienia w Norwegii jakiegokolwiek zakazu adopcji dzieci wywodzących się ze środowisk muzułmańskich. Zgodnie z art. 20 ust. 3 Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, przy ocenie możliwych rozwiązań, w tym adopcji, „należy należycie uwzględnić potrzebę zapewnienia ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe” (zob. par. 73 powyżej). We wszystkich działaniach i decyzjach dotyczących dzieci kwestia podstawową powinno być najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, zgodnie z art. 3 ust. 1 Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka oraz art. 104 ust. 2 konstytucji Norwegii (zob. odpowiednio par. 73 i 59 poniżej). Zgodnie z art. 21 Konwencji o prawach dziecka w sprawach dotyczących adopcji celem najwyższym powinno być dobro dziecka (zob. par. 73 poniżej).

54. Sąd Okręgowy odnotował, że Regionalna Rada Opieki Społecznej wypowiedziała się, w kontekście nakazu opieki, na temat wyboru rodziny zastępczej w oparciu o względy etniczne, kulturowe i religijne. W toku przeprowadzania dowodów nie pojawiały się dalsze informacje na temat tego, jakie oceny zostały przeprowadzone przez służby opieki społecznej nad dziećmi, gdy X został umieszczony w rodzinie zastępczej u etnicznie

norweskich rodziców, ale Sąd Okręgowy założył, że nie było dostępnych rodziców zastępczych o bardziej podobnym pochodzeniu kulturowym. Wiadomo było, że istnieje poważny niedostatek rodziców zastępczych wywodzących się ze środowisk mniejszościowych. Niezależnie od oceny wyboru domu zastępczego, początkowe objęcie pieczą wywarło wpływ na ocenę najlepiej pojętego interesu X w czasie wydawania wyroku przez Sąd Okręgowy.

55. W rodzinie zastępczej X wychowywany był zgodnie z wartościami wyznawanymi przez rodziców zastępczych. Należało przyjąć, że to właśnie te wartości uważał za własne i z nimi identyfikował się w czasie dokonywania oceny przez Sąd Okręgowy. W takiej sytuacji kwestie pochodzenia etnicznego, kultury i religii rodziny biologicznej muszą mieć mniejsze znaczenie niż w innych okolicznościach. W przypadku dalszego umieszczenia w rodzinie zastępczej, X pozostawałby w dalszym ciągu pod wpływem wartości wyznawanych przez rodziców zastępczych. Niemniej jednak istniała istotna różnica między sytuacją dziecka w rodzinie zastępczej a dzieckiem adoptowanym, ponieważ w przypadku adopcji rodzice planowali ochrzcić dziecko i zmienić mu imię. Dla skarżącej ten krok byłby ostatecznym zerwaniem z wyznawanymi przez nią wartościami religijnymi i trudno byłoby jej się z tym pogodzić. Można było odnieść wrażenie, że bardziej elastycznym rozwiązaniem byłoby odroczenie chrztu do czasu, gdy dziecko będzie mogło samodzielnie podjąć decyzję w tej sprawie, tj. po ukończeniu piętnastego roku życia, niemniej jednak większość nie mogła uznać, że okoliczności te stanowią decydujący argument przeciwko adopcji.

56. Większość składu Sądu Okręgowego uznała, że dalsze umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej może powodować problemy związane, na przykład, z życzeniem skarżącej, aby X został obrzezany, uczęszczał do szkoły koranicznej i przestrzegał diety muzułmańskiej. Nie zakwestionowano oświadczenia skarżącej, że jej zdaniem najlepiej dla X będzie, jeżeli pozostanie on z rodzicami zastępczymi, jednakże Sąd Okręgowy nie miał pewności (*noko usikker*), czy w przyszłości nie zmienia ona zdania i nie będzie ona wnosić o przywrócenie jej prawa do opieki nad X. Wrażliwy chłopiec, taki jak X, wymagał spokoju i stabilizacji. Adopcja stworzyłaby jasną sytuację, wzmocniła rozwój tożsamości X i uczyniła go równym członkiem rodziny, z którą mieszkał. W świetle powyższych rozważań większość składu orzekającego Sądu Okręgowego uznała, że istniały szczególnie ważne powody, aby zezwolić na adopcję i w związku z tym głosowała za oddaleniem odwołania skarżącej.

57. Mniejszość, jeden z ławników, stwierdził, że powody zezwolenia na adopcję nie były wystarczająco przekonujące, ale że w danym czasie istniały powody do odmowy przyznania skarżącej prawa do kontaktów. Mniejszość oceniła zdolność skarżącej do zapewnienia opieki w nieco bardziej pozytywnym świetle niż większość i podkreśliła, że w chwili

obecnej utrzymanie rodziny zastępczej stanowiłoby rozwiązanie bardziej elastyczne niż adopcja. [Uznała ponadto, że] w ogólnej ocenie najlepiej pojętego interesu X w danym czasie względem etnicznym, kulturowym i religijnym należało przypisać większą wagę; wynikało to w szczególności z faktu, że adopcja wiązałaby się ze zmianą religii.

58. W dniu 23 września 2015 r. Komisja Odwoławcza Sądu Najwyższego (*Høyesteretts ankeutvalg*) oddaliła odwołanie skarżące.

WŁAŚCIWE KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE PRAWO I PRAKTYKA

I. PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

A. Konstytucja

59. Artykuły 16, 102 i 104 konstytucji Norwegii z dnia 17 maja 1814 r. (*Grunnloven*), zmienionej w maju 2014 r., brzmią następująco:

Artykuł 16

„Wszyscy mieszkańcy Królestwa mają prawo do swobodnego wyznawania swojej religii. Kościół Norwegii, kościół ewangelicko-luterański, pozostanie państwowym kościołem Norwegii i jako taki będzie wspierany przez państwo. Szczegółowe przepisy dotyczące jego funkcjonowania zostaną określone w ustawie. Wszystkie społeczności religijne i wyznaniowe powinny być wspierane na równych warunkach.”

Artykuł 102

„Każdy ma prawo do poszanowania swojej prywatności i życia rodzinnego, swojego domu i korespondencji. Rewizje w domach nie mogą być przeprowadzane, chyba że w sprawach kryminalnych. Organy państwa zapewniają ochronę integralności osobistej.”

Artykuł 104

„Dzieci mają prawo do poszanowania ich godności ludzkiej. Dzieci mają prawo do wysłuchania w kwestiach, które ich dotyczą, a ich poglądy powinny być traktowane z należytą wagą, odpowiednio do ich wieku i etapu rozwoju.

W przypadku działań i decyzji, które mają wpływ na dzieci, podstawowym kryterium jest dobro dziecka.

Dzieci mają prawo do ochrony integralności osobistej. Organy państwa stwarzają warunki ułatwiające rozwój dziecka, w tym zapewnią mu niezbędne bezpieczeństwo ekonomiczne, społeczne i zdrowotne, przy czym najlepiej będzie, jeśli dziecko będzie żyło we własnej rodzinie.”

Z orzecznictwa Sądu Najwyższego – na przykład z wyroku z dnia 29 stycznia 2015 r. (*Norsk Retstidende* (Rt-2015-93), par. 57 i 67) – wynika, że powyższe przepisy należy interpretować i stosować w świetle obowiązujących modeli prawa międzynarodowego, które obejmują

Konwencję Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, Europejską konwencję praw człowieka oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

B. Ustawa o prawach człowieka

60. Artykuły 2 i 3 ustawy o prawach człowieka z dnia 21 maja 1999 r. (*menneskerettsloven*) we właściwym zakresie brzmią następująco

Artykuł 2

„Następujące konwencje mają moc prawa norweskiego w zakresie, w jakim są one wiążące dla Norwegii:

1. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołem nr 11 z dnia 11 maja 1994 r., wraz z następującymi Protokołami: (...)

4. Konwencja z dnia 20 listopada 1989 r. o prawach dziecka, wraz z następującymi protokołami: (...)”

Artykuł 3

„Postanowienia konwencji i protokołów wymienionych w art. 2 mają pierwszeństwo przed wszelkimi innymi przepisami prawnymi, które są z nimi sprzeczne.”

C. Ustawa o opiece nad dziećmi

61. Dwa pierwsze ustępy art: 4-15, art. 4-20 i drugi ustęp art. 4-22 Ustawy o opiece nad dziećmi z dnia 17 lipca 1992 r. (*barnevernloven*) brzmią:

Art. 4-15. Wybór sposobu umieszczenia dziecka w pieczy w indywidualnych przypadkach

„W ramach ustalonych na mocy art. 4-14, decyzję o wyborze rodziny zastępczej należy podejmować na podstawie szczególnego charakteru dziecka oraz jego potrzeby opieki i wychowania w stabilnym środowisku. Należy również należycie uwzględnić potrzebę zapewnienia ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe. Uwzględnia się również prawdopodobny czas trwania pieczy zastępczej oraz to, czy możliwe i pożądane jest, aby dziecko miało możliwość utrzymywania kontaktu z rodzicami.

W swoim wniosku do regionalnej rady opieki społecznej służby opieki społecznej nad dziećmi powinny przedstawić punkty widzenia, na których w indywidualnym przypadku należy oprzeć decyzję w sprawie objęcia dziecka pieczą zastępczą. W swoim postanowieniu regionalna rada opieki społecznej może określić warunki objęcia dziecka pieczą zastępczą. Jeśli objęcie dziecka pieczą zastępczą zgodnie z wnioskiem lub postanowieniem nie jest możliwe, sprawa zostanie ponownie przekazana do regionalnej rady opieki społecznej.”

Art. 4-20. Pozbawienie władzy rodzicielskiej. Przysposobienie

„W przypadku wydania przez regionalną radę opieki społecznej nakazu opieki nad dzieckiem, regionalna rada opieki społecznej może również zdecydować, że rodzice zostaną pozbawieni wszelkiej władzy rodzicielskiej. Jeżeli w wyniku pozbawienia rodziców władzy rodzicielskiej dziecko pozostaje bez opiekuna, regionalna rada opieki społecznej jak najszybciej podejmuje działania w celu wyznaczenia dla dziecka nowego opiekuna.

W przypadku wydania orzeczenia pozbawiającego rodziców władzy rodzicielskiej, regionalna rada opieki społecznej może wyrazić zgodę na przysposobienie dziecka przez osoby inne niż rodzice.

Zgoda może zostać udzielona, jeżeli:

a) należy uznać za prawdopodobne, że rodzice będą trwale niezdolni do zapewnienia dziecku właściwej opieki lub dziecko tak bardzo przywiązało się do osób i środowiska, w którym przebywa, że na podstawie ogólnej oceny odebranie dziecka może spowodować dla niego poważne problemy, oraz

b) adopcja leży w najlepiej pojętym interesie dziecka, oraz

c) osoby wnioskujące o adopcję pełniły funkcję rodziców zastępczych dziecka i wykazały, że są w stanie wychowywać dziecko jak własne, oraz

d) spełnione są warunki wymagane do wydania zgody na adopcję zgodnie z ustawą o adopcji.

Jeżeli regionalna rada opieki społecznej wyrazi zgodę na adopcję, Ministerstwo wyda nakaz przysposobienia.”

Artykuł 4-22. Domy zastępcze

„Osoby wybrane na rodziców zastępczych muszą posiadać szczególne predyspozycje do zapewnienia dzieciom bezpiecznego i dobrego domu oraz być w stanie wypełniać swoje obowiązki rodziców zastępczych zgodnie z warunkami, na których opiera się czas trwania opieki zastępczej (zob. art. 4-15).”

62. W dniu 27 marca 2020 r. Sąd Najwyższy zasiadający jako Wielka Izba wydał wyroki i decyzje w trzech sprawach dotyczących opieki nad dziećmi (HR-2020-661-S, HR-2020-662-S i HR-2020-663-S) w celu opracowania wytycznych dotyczących stosowania ustawy o opiece nad dziećmi w świetle wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *Strand Lobben i inni przeciwko Norwegii* ([WI], nr 37283/13, 10 września 2019 r.) oraz w kolejnych sprawach dotyczących środków opieki nad dziećmi przyjętych w pozwanym Państwie.

63. Jedno z powyższych orzeczeń (HR-2020-661-S) dotyczyło zażalenia na oddalenie przez Sąd Najwyższy wniosku w sprawie dotyczącej pozbawienia władzy rodzicielskiej i zgody na przysposobienie, w której Sąd Najwyższy przeprowadził dogłębną analizę orzecznictwa Trybunału w związku z orzecznictwem i praktyką krajową, w celu wyjaśnienia wymogów Konwencji oraz zidentyfikowania i rozwiązania wszelkich możliwych niespójności w celu zapewnienia zgodności z Konwencją.

64. W odniesieniu do spraw dotyczących zastąpienia pieczy zastępczej adopcją, Sąd Najwyższy stwierdził, że ogólne warunki prawne, ustanowione w ustawie o opiece nad dziećmi i wyrażone w orzecznictwie Sądu Najwyższego, są zgodne z Konwencją i orzecznictwem Trybunału, a zatem mogą zostać utrzymane. Stwierdził jednak, że praktyka w dziedzinie opieki nad dziećmi w Norwegii w dalszym ciągu wymaga pewnych korekt. W punkcie zatytułowanym „Uwagi podsumowujące dotyczące połączenia rodzin” Sąd Najwyższy stwierdził, co następuje:

„(142) Uwzględniając ustawę o opiece nad dziećmi zgodnie z wykładnią zawartą w orzecznictwie i wyrokach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, stan prawny można podsumować w sposób następujący:

(143) Zgodnie zarówno z prawem norweskim, jak i Europejską Konwencją Praw Człowieka, ogólnym celem jest uchylenie nakazu opieki i połączenie rodziny. A zatem nakaz opieki początkowo zawsze ma charakter tymczasowy. Na władzach spoczywa pozytywny obowiązek aktywnego dążenia do utrzymania więzi między dzieckiem a rodzicami oraz ułatwienia zjednoczenia rodziny. Oznacza to, że władze muszą uważnie monitorować rozwój sytuacji. Kluczową rolę odgrywają tutaj prawa do kontaktu i środki pomocy. Tak długo, jak celem jest ponowne zjednoczenie, kontakty należy koniecznie zorganizować w taki sposób, aby to umożliwić. Zadaniem władz jest zapewnienie, w miarę możliwości, dobrej jakości spotkań w ramach prawa do kontaktów. Jeżeli spotkania nie są udane, należy podejmować próby dostosowania lub alternatywnych rozwiązań, na przykład organizując je w innym miejscu lub udzielać porad.

(144) Dopóki celem jest połączenie rodziny, prawo dostępu do dziecka służy nie tylko zapewnieniu, że dziecko wie, kim są jego rodzice, ale także utrzymaniu możliwości połączenia rodziny. Wymaga to gruntownej oceny częstotliwości i jakości spotkań realizowanych w ramach prawa do kontaktów. A nawet jeśli ponowne połączenie nie jest możliwe, utrzymanie więzi rodzinnych stanowi wartość samą w sobie, pod warunkiem, że nie wyrządza krzywdy dziecku.

(145) Moim zdaniem, oraz zależnie od sytuacji, co do zasady służby opieki społecznej nad dziećmi już na wczesnym etapie procesu – podejmując decyzję o objęciu dziecka opieką (art. 4-14 ustawy o opiece nad dziećmi) i sporządzając plan opieki (art. 4-15) – powinny mieć możliwość założenia, że objęcie opieką będzie mieć charakter długotrwały. Jeśli sprawa dotyczy rodzeństwa, należy dokonać indywidualnej oceny w odniesieniu do każdego dziecka. Jednakże zakres kontaktów musi być w każdym przypadku ustalany z myślą o przyszłym powrocie dziecka do rodziców biologicznych. Wymóg ten ma zastosowanie do czasu, gdy gruntowna i indywidualna ocena na późniejszym etapie wykaże, że – pomimo obowiązku władz w zakresie ułatwiania zjednoczenia rodzin – z celu tego należy zrezygnować. W każdym razie częstotliwości spotkań nie można określać w sposób standardowy i należy pamiętać, że rygorystyczne zasady dotyczące wizyt mogą utrudnić ponowne zjednoczenie.

(146) Jest niezwykle istotne, aby władze dołożyły wszelkich starań w celu ułatwienia procesu łączenia rodzin. Z tego celu można jednakże zrezygnować, jeżeli rodzice biologiczni okazują się szczególnie niewydolni; zob. przykładowo, *Strand Lobben*, par. 207. Sytuacja taka może również wpływać na to, jakie środki muszą zastosować organy opieki społecznej nad dziećmi. W przypadku tej oceny również znaczenie nadrzędne ma dobro dziecka. Nie oznacza to jednak automatycznego wykluczenia kontaktów w czasie, gdy dziecko przebywa w pieczy zastępczej. Rodzice

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

mogą być kompetentni podczas spotkań, natomiast może im brakować im umiejętności opiekuńczych niezbędnych do zjednoczenia rodziny. Utrzymanie więzi rodzinnych, nawet w sytuacji, gdy zrezygnowano ze zjednoczenia rodziny, nadal stanowi wartość samą w sobie.

(147) Po drugie, rodzice nie mogą wnosić o zastosowanie środków, które szkodziłyby zdrowiu i rozwojowi dziecka; zob. *Strand Lobben*, par. 207. Dlatego też adopcja może mieć miejsce, jeżeli można ustalić, że utrzymanie pieczy zastępczej spowoduje szkodę dla zdrowia lub rozwoju dziecka. Ponadto połączenie rodziny może – nawet przy braku takich szkodliwych skutków – zostać wykluczone w sytuacji, gdy od pierwotnego objęcia dziecka opieką upłynęło dużo czasu, co oznacza, że potrzeba stabilizacji dziecka przeważa nad interesami rodziców; zob. par. 208 wyroku. W każdym przypadku organy opieki społecznej nad dziećmi i sądy muszą, przed podjęciem decyzji o ewentualnej adopcji, dokonać indywidualnej oceny opartej na solidnych podstawach faktycznych przeprowadzonej w ramach starannego postępowania.

(148) Zatem, w przypadku trzech wspomnianych sytuacji, należy pamiętać, iż sama natura adopcji polega na tym, że nie istnieją jakiegokolwiek realne perspektywy odbudowy lub połączenia rodziny i że w najlepiej pojętym interesie dziecka jest umieszczenie go na stałe w nowej rodzinie; zob. *Strand Lobben*, par. 209).

65. We wspomnianej decyzji Wielkiej Izby Sąd Najwyższy stwierdził również, że wyroki Trybunału Europejskiego wykazały, iż proces decyzyjny, wyważenie interesów lub uzasadnienie nie zawsze były odpowiednie. W szczególności Trybunał stwierdził naruszenia w odniesieniu do obowiązku władz do działania na rzecz połączenia dziecka i rodziców. Jeśli chodzi o dylematy związane z wyborem punktu widzenia przy ocenie ewentualnych błędów lub uchybień, Sąd Najwyższy stwierdził, co następuje:

„(114) W sytuacji, gdy norweskie sądy, a ostatecznie Sąd Najwyższy, przeprowadzają kontrolę nakazów wydanych przez organy ds. opieki społecznej nad dziećmi, stosują ustawę o opiece nad dziećmi zgodnie z zasadą najlepiej pojętego interesu dziecka; zob. art. 104 akapit drugi Konstytucji, art. 3 i 9 Konwencji o prawach dziecka oraz art. 4-1 ustawy o opiece nad dziećmi, o czym już wspomniano. Jednocześnie orzecznictwo musi być zgodne z Europejską Konwencją Praw Człowieka, a Sąd Najwyższy dostosował swoją interpretację ustawy o opiece nad dziećmi do orzecznictwa Trybunału.

(115) W przypadku popełnienia błędów przez służby opieki społecznej nad dziećmi lub Regionalną Radę Opieki Społecznej na wcześniejszym etapie postępowania (na przykład z powodu nieodpowiednich środków zaradczych lub dlatego, że podstawa decyzji lub jej uzasadnienie były niezadowolające), sąd może, w zależności od okoliczności, dążyć do naprawienia takich błędów poprzez uchylenie nakazu opieki lub nakazu adopcji. W innych przypadkach sąd może zmienić wcześniejszą decyzję, na przykład zwiększając zakres przyznanych praw do kontaktów. Jednakże, jeśli takie opcje nie są dostępne, a także w zależności od sytuacji, sąd będzie zobowiązany do dokonania wyboru pomiędzy pieczą zastępczą a adopcją, jeśli w momencie wydania orzeczenia jest jasne, że leży to w najlepiej pojętym interesie dziecka, pomimo wcześniejszych błędów w rozpoznaniu sprawy. To, do jakiego stopnia nie tylko błąd, ale także ostateczne norweskie orzeczenie należy uznać za naruszenie art. 8 – jeżeli Trybunał stwierdzi naruszenie na późniejszym etapie – zależy zatem od interpretacji wyroku Trybunału.

(116) Aby zapobiec wystąpieniu takiej sytuacji przed postępowaniem kontrolnym, ważne jest, aby służby opieki społecznej nad dziećmi i Regionalna Rada Opieki Społecznej – dążąc do określenia środków, które najlepiej służą dziecku – od samego początku uwzględniały wszystkie istotne wymogi określone w art. 104 akapit drugi Konstytucji, art. 8 Konwencji, Konwencji o prawach dziecka i rozdziale 4 ustawy o opiece nad dziećmi.”

66. Sąd Najwyższy wydał kolejne orzeczenie w dniu 11 czerwca 2020 r. (HR-2020-1229-U), w którym również podkreślił tymczasowy charakter nakazów opieki i cel zjednoczenia rodziny w świetle orzecznictwa Trybunału. Ponadto w dniu 15 września 2020 r. Trybunał wydał decyzję w dwóch sprawach dotyczących warunków zniesienia nakazów opieki na mocy prawa krajowego (HR-2020-1788-A i HR-2020-1789-A). Odnosząc się do swoich decyzji z 27 marca 2020 r., w dniu 15 września 2020 r. [Sąd Najwyższy] ponownie zauważył, że ogólne warunki określone w ustawie o opiece nad dziećmi i orzecznictwie krajowym – w tym „próg” dotyczący wydawania nakazów opieki – mogą zostać utrzymane, ale praktyka w zakresie ich stosowania w konkretnych przypadkach wymaga pewnych dostosowań w świetle wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

67. W dniu 18 czerwca 2021 r. parlament przyjął nową ustawę o opiece nad dziećmi, ale nie weszła ona jeszcze w życie. W odpowiednich pracach przygotowawczych (projekt ustawy nr 133 (2020-2021) (*Ny barnevernslov*), str. 35) stwierdzono, że wyroki ETPCz oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego miały kluczowe znaczenie dla prac prowadzących do opracowania projektu nowej ustawy.

D. Rozporządzenie i okólnik dla rodzin zastępczych

68. Rozporządzenie w sprawie domów zastępczych z dnia 18 grudnia 2003 r. (*fosterhjemsforskriften*) zawiera dalsze szczegółowe przepisy dotyczące domów zastępczych. Zgodnie z art. 3 rozporządzenia, rodzice zastępczy muszą posiadać szczególne umiejętności, czas i energię, aby zapewnić dziecku bezpieczny i dobry dom. Rodzice zastępczy muszą zapewnić stabilne warunki życia, cieszyć się dobrym zdrowiem i posiadać umiejętności interpersonalne. Muszą również dysponować środkami finansowymi, domem i siecią społeczną wymaganą do zapewnienia dziecku możliwości życia w pełni. W art. 4 rozporządzenia stwierdza się, że przy wyborze rodziny zastępczej służby opieki społecznej nad dziećmi powinny kierować się przede wszystkim najlepiej pojętym interesem dziecka. Służby opieki społecznej nad dziećmi muszą ocenić, czy rodzice zastępczy posiadają wymagane umiejętności, aby zaspokoić indywidualne potrzeby dziecka. Służby opieki społecznej nad dziećmi powinny odpowiednio uwzględnić kwestie pochodzenia etnicznego, religijnego, kulturowego i językowego dziecka.

69. Ministerstwo ds. Dzieci i Rodzin (*Barne- og familiedepartementet*) wydało okólnik w sprawie wytycznych dotyczących rodzin zastępczych w

dniu 15 lipca 2004 r. (Q-2004-1072 B). W okólniku tym stwierdzono, między innymi, że służby opieki społecznej nad dziećmi muszą odpowiednio uwzględnić kwestie pochodzenia etnicznego, religijnego, kulturowego i językowego dziecka. W przypadku, gdy rodzice dziecka należą do mniejszości religijnej lub językowej, nie zawsze jest to możliwe. W odniesieniu do kwestii religii, służby opieki społecznej nad dziećmi powinny jednak, w miarę możliwości, unikać powierzania dzieci rodzicom zastępczym, których filozofia życiowa znacznie odbiega od filozofii życiowej rodziców [biologicznych].

E. Ustawa w sprawie dzieci

70. Ustawa w sprawie dzieci i rodziców (w dalszej części: ustawa w sprawie dzieci) z dnia 8 kwietnia 1981 r. (*barnelova*) w odpowiednim czasie zawierała następujące przepisy:

Artykuł 30 Znaczenie pojęcia władzy rodzicielskiej

„Dziecko ma prawo do opieki i troski ze strony osób sprawujących władzę rodzicielską. Osoby te mają prawo i obowiązek podejmowania w imieniu dziecka decyzji w sprawach osobistych w granicach określonych w art. 31-33. Władzę rodzicielską sprawuje się, kierując się interesem i potrzebami dziecka.

Osoby sprawujące władzę rodzicielską są zobowiązane do właściwego wychowania i utrzymania dziecka. Zapewniają one, że dziecko otrzymuje wykształcenie odpowiednie do zdolności i predyspozycji.

Wobec dziecka nie wolno stosować przemocy ani w żaden inny sposób traktować go w sposób szkodliwy lub zagrażający jego zdrowiu psychicznemu lub fizycznemu. Powyższe ma również zastosowanie, gdy przemoc jest stosowana w związku z wychowaniem dziecka. Zabronione jest stosowanie przemocy, straszenie lub niepokojenie dziecka albo inne niewłaściwe zachowanie wobec dziecka. (...)”

Artykuł 31 Prawo dziecka do współdecydowania o sobie

„W miarę, jak dziecko staje się zdolne do formułowania własnego poglądu w sprawach, które go dotyczą, przed podjęciem decyzji dotyczących jego sytuacji osobistej rodzice uwzględniają opinię dziecka. Wagę do opinii dziecka przywiązuje się stosownie do jego wieku i dojrzałości. To samo dotyczy innych osób sprawujących opiekę nad dzieckiem lub zaangażowanych w opiekę nad dzieckiem.

Dziecku, które ukończyło siedem lat i młodszym dzieciom, które są w stanie formułować własne poglądy, należy udzielić informacji i umożliwić wyrażenie opinii przed podjęciem decyzji w sprawach osobistych, które ich dotyczą, w tym władzy rodzicielskiej, opieki i kontaktów z dzieckiem. Opinii dziecka należy nadać odpowiednią wagę stosownie do jego wieku i dojrzałości. Gdy dziecko osiągnie wiek 12 lat, jego opinia nabiera istotnego znaczenia.”

Artykuł 32 Edukacja, przynależność do stowarzyszeń

„Dzieci, które ukończyły 15 lat, same decydują o wyborze kierunku kształcenia oraz o ubieganiu się o członkostwo w stowarzyszeniach lub rezygnacji z nich.”

Artykuł 33 Prawo dziecka do podejmowania własnych decyzji

„Rodzice stopniowo rozszerzają prawo dziecka do podejmowania własnych decyzji wraz z wiekiem dziecka, aż do osiągnięcia przez nie wieku 18 lat.”

F. Ustawa o adopcji

71. Ustawa o adopcji z dnia 28 lutego 1986 r. (*adopsjonsloven*), w brzmieniu obowiązującym w odpowiednim czasie, zawierała między innymi następujący przepis:

Artykuł 13

„Wraz z dokonaniem adopcji adoptowane dziecko i jego spadkobiercy zyskują taki sam status prawny, jak gdyby adoptowane dziecko było biologicznym dzieckiem rodziców adopcyjnych, o ile przepis art. 14 lub przepisy innej ustawy nie stanowi inaczej. Jednocześnie więź prawna dziecka z jego rodziną biologiczną ustaje, o ile ustawa szczególna nie stanowi inaczej. (...)”

G. Ustawa dotycząca wspólnot wyznaniowych itp.

72. Ustawa dotycząca wspólnot wyznaniowych itp. z dnia 13 czerwca 1969 r. (*lov om trdomssamfunn og ymist anna*) zawiera następujące postanowienia:

Artykuł 3

„Każdy, kto ukończył 15 lat, może dołączyć do wspólnoty religijnej lub z niej wystąpić.”

Artykuł 6

„Jeżeli oboje rodzice nie należą do Kościoła Norwegii, mogą wspólnie uczynić dziecko członkiem wspólnoty wyznaniowej lub spowodować wystąpienie dziecka z takiej wspólnoty, o ile dziecko nie ukończyło 15 roku życia.

Jeśli tylko jedno z rodziców posiada władzę rodzicielską nad dzieckiem, rodzic ten może podjąć taką decyzję samodzielnie.

Jeśli żadne z rodziców nie posiada władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, opiekun może uczynić dziecko członkiem wspólnoty wyznaniowej lub spowodować wystąpienie dziecka z takiej wspólnoty.

Jeśli to możliwe, dzieci w wieku 12 lat lub starsze powinny mieć możliwość wyrażania swoich opinii dotyczących nabywania lub rezygnacji z członkostwa.”

II. WŁAŚCIWE MATERIAŁY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

73. Artykuły 3, 5, 8, 9, 14, 20, 21 i 30 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, przyjętej w dniu 20 listopada 1989 r., we właściwym zakresie, brzmią następująco:

Artykuł 3

„1. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, kwestią podstawową będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.

2. Państwa-Strony działają na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki jego rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych, i w tym celu będą podejmowały wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne.

3. Państwa-Strony czuwają, aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinach bezpieczeństwa, zdrowia, jak również dotyczących właściwego doboru kadr tych instytucji oraz odpowiedniego nadzoru.”

Artykuł 5

„Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji.”

Artykuł 8

„1. Państwa-Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji.

Artykuł 9

„1. Państwa-Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka.

2. W każdym postępowaniu podejmowanym stosownie do ustępu 1 niniejszego artykułu należy umożliwić wszystkim zainteresowanym stronom uczestnictwo w tym postępowaniu oraz wyrażenie przez nie swoich opinii.

3. Państwa-Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka (...)”

Artykuł 14

„1. Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.

2. Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

3. Swoboda wyrażania wyznawanej religii lub przekonań może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są przewidziane prawem i są konieczne do ochrony bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego, zdrowia lub moralności społecznej bądź podstawowych praw i wolności innych osób.”

Artykuł 20

„1. Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa.

2. Państwa-Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą.

3. Tego rodzaju opieka może obejmować, między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej, *Kafala* w prawie islamskim, adopcję lub – gdy jest to niezbędne – umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi. Przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy należycie uwzględnić potrzebę zapewnienia ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe.”

Artykuł 21

„Państwa-Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym, i będą:

a) czuwać, aby adopcja dziecka odbywała się tylko z upoważnienia kompetentnych władz, które będą decydować – zgodnie z obowiązującym prawem i postępowaniem oraz na podstawie wszelkich stosownych i wiarygodnych informacji – o tym, że adopcja jest dopuszczalna ze względu na sytuację dziecka w odniesieniu do rodziców, krewnych i opiekunów prawnych, oraz – w przypadku gdy jest to wymagane – aby osoby zainteresowane świadomie wyraziły zgodę na adopcję po przeprowadzeniu z nimi niezbędnych konsultacji; (...)”

Artykuł 30

„W tych państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe bądź osoby pochodzenia rdzennego, dziecku należącemu do takiej mniejszości lub dziecku pochodzenia rdzennego nie można odmówić prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy.”

74. Rezolucja 64/142 w sprawie wytycznych dotyczących alternatywnej opieki nad dziećmi, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 18 grudnia 2009 r., zawiera następujące postanowienia:

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

„11. Wszystkie decyzje dotyczące opieki alternatywnej powinny w pełni uwzględniać potrzebę, co do zasady, utrzymania dziecka jak najbliżej jego zwykłego miejsca zamieszkania, w celu ułatwienia kontaktu i potencjalnego ponownego zintegrowania z jego rodziną oraz zminimalizowania zakłóceń w jego życiu edukacyjnym, kulturalnym i społecznym. (...)

16. Należy zwrócić uwagę na promowanie i ochronę wszystkich innych praw o szczególnym znaczeniu dla sytuacji dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej, w tym między innymi dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej i innych podstawowych usług, prawa do tożsamości, wolności religii lub przekonań, języka oraz ochrony praw własności i dziedziczenia. (...)

57. Podejmowanie decyzji w sprawie opieki alternatywnej w najlepiej pojętym interesie dziecka powinno odbywać się w drodze procedury sądowej, administracyjnej lub innej odpowiedniej i uznanej procedury, obejmującej zabezpieczenia prawne, w tym, w stosownych przypadkach, reprezentację prawną w imieniu dzieci w każdym postępowaniu sądowym. Proces ten powinien opierać się na rygorystycznej ocenie, planowaniu i przeglądzie w ramach ustalonych struktur i mechanizmów oraz, o ile to możliwe, powinien być przeprowadzany indywidualnie dla każdego przypadku przez odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów w ramach multidyscyplinarnego zespołu. Na wszystkich etapach należy przeprowadzać pełne konsultacje z dzieckiem, zgodnie z rozwojem jego możliwościami, oraz z jego rodzicami lub opiekunami prawnymi. W tym celu wszystkim zainteresowanym należy zapewnić niezbędne informacje, na których będą mogli oprzeć swoją opinię. Państwa powinny dołożyć wszelkich starań, aby zapewnić odpowiednie zasoby i kanały szkolenia oraz uznawania specjalistów odpowiedzialnych za określenie najlepszej formy opieki, tak aby ułatwić przestrzeganie tych przepisów. (...)

58. Ocenę należy przeprowadzić szybko, gruntownie i starannie. Należy uwzględnić bezpieczeństwo i dobro dziecka w najbliższej przyszłości, jak również opiekę nad nim i jego rozwój w dłuższej perspektywie, a także cechy osobiste i rozwojowe dziecka, jego pochodzenie etniczne, kulturowe, językowe i religijne, środowisko rodzinne i społeczne, historię zdrowia i wszelkie potrzeby szczególne. (...)

88. Dzieci powinny mieć możliwość zaspokajania swoich potrzeb religijnych i duchowych, w tym w formie spotkań z uprawnionym przedstawicielem odpowiedniej religii, oraz swobodnego decydowania o tym, czy chcą uczestniczyć w nabożeństwach, edukacji religijnej czy poradnictwie. Należy szanować pochodzenie religijne dziecka i w okresie objęcia opieką żadne dziecko nie powinno być zachęcane ani nakłaniane do zmiany religii lub przekonań.”

75. Komentarz ogólny nr 14 (2013) Komitetu Praw Dziecka ONZ Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako kwestii podstawowej (art. 3, par. 1), 29 maja 2013 r., zawiera między innymi następujące postanowienia:

„38. W odniesieniu do adopcji (art. 21), prawo najlepiej pojętego interesu zostało jeszcze bardziej wzmocnione; nie ma to być po prostu „kwestia **podstawowa**”, lecz „kwestia **nadrzędna**”. W istocie, najlepiej pojęty interes dziecka ma być czynnikiem decydującym przy podejmowaniu decyzji o adopcji, ale także w innych kwestiach.

(...)

55. Dzieci nie są jednorodną grupą i dlatego przy ocenie ich interesów należy uwzględniać ich różnorodność. Tożsamość dziecka obejmuje takie cechy jak płeć, orientacja seksualna, pochodzenie narodowe, religia i przekonania, tożsamość

kulturowa, osobowość. Chociaż dzieci i młodzież mają wspólne podstawowe, uniwersalne potrzeby, ich wyrażanie zależy od szerokiego zakresu aspektów osobistych, fizycznych, społecznych i kulturowych, w tym od ich rozwijających się zdolności. Prawo dziecka do zachowania jego tożsamości gwarantowane jest na mocy Konwencji (art. 8), musi być przestrzegane i uwzględniane przy ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka.

56. Odnosnie do tożsamości religijnej i kulturowej, przykładowo, przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy należycie uwzględnić potrzebę zapewnienia ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe (art. 20, ust. 3), a przy ocenie i określaniu najlepiej pojętego interesu dziecka podmiot decyzyjny musi uwzględnić ten szczególny kontekst. Ten sam wymóg ma zastosowanie w odniesieniu do przysposobienia, separacji lub rozvodu rodziców. Należyte uwzględnienie najlepiej pojętego interesu dziecka oznacza, że dzieci mają dostęp do kultury (i języka, jeśli to możliwe) swojego kraju i rodziny pochodzenia, a także możliwość dostępu do informacji o swojej biologicznej rodzinie, zgodnie z przepisami prawnymi i specjalistycznymi obowiązującymi w danym kraju (zob. art. 9, ust. 4).

57. O ile należy uwzględniać ochronę wartości i tradycji religijnych i kulturowych jako części tożsamości dziecka, to jednak praktyki, które są niespójne lub niezgodne z prawami ustanowionymi w Konwencji, nie leżą w najlepiej pojętym interesie dziecka. Tożsamość kulturowa nie może usprawiedliwiać ani uzasadniać utrwalania przez podmioty decyzyjne oraz władze tradycji i wartości kulturowych, które pozbawiają dziecko lub dzieci praw zagwarantowanych w Konwencji.”

76. We wnioskach końcowych Komitetu Praw Dziecka ONZ dotyczących łącznego piątego i szóstego sprawozdania okresowego Norwegii (CRC/C/NOR/CO/5-6) z dnia 4 lipca 2018 r. zawarto następujące uwagi:

„21. Zwracając uwagę Państwa-Strony na Wytyczne dotyczące opieki zastępczej nad dziećmi, Komitet podkreśla, że ubóstwo finansowe i materialne – lub warunki bezpośrednio i jednoznacznie związane z takim ubóstwem – nigdy nie powinny być jedynym uzasadnieniem dla odebrania dziecka rodzicom, objęcia dziecka opieką zastępczą lub uniemożliwienia dziecku reintegracji społecznej. W tym względzie Komitet zaleca, aby Państwo-Strona: (...)

f) podjęło niezbędne środki, w tym odpowiednie szkolenie personelu, w celu zapewnienia, że dzieci należące do mniejszości pochodzenia rdzennego lub narodowych, które zostały umieszczone w pieczy zastępczej, uczą się o swojej rodzimej kulturze i utrzymują z nią więź; (...)”

77. Artykuł 18 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjętego dnia 16 grudnia 1966 r. brzmi następująco:

Artykuł 18

„1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie.

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

2. Nikt nie może podlegać przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznania albo przekonań według własnego wyboru.

3. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.

4. Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.”

78. Artykuł 13 ust. 3 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjętego dnia 16 grudnia 1966 r. brzmi następująco:

Artykuł 13

„3. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniami.”

79. Artykuł 5 ust. 1 – 4 Deklaracji ONZ w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach, ogłoszonej rezolucją Zgromadzenia Ogólnego 36/55 z dnia 25 listopada 1981 r., brzmią następująco:

Artykuł 5

„1. Rodzice albo – w odpowiednim przypadku – opiekunowie prawni dziecka mają prawo organizować życie w obrębie rodziny zgodnie z ich religią lub przekonaniami, jak również mając na względzie edukację moralną, w której – zgodnie z ich przeświadczeniem – dziecko powinno wzrastać.

2. Każde dziecko będzie korzystało z prawa dysponowania dostępem do edukacji w dziedzinie religii lub przekonań zgodnie z życzeniem jego rodziców albo – w odpowiednim przypadku opiekunów prawnych, i nie może być zmuszane do pobierania nauki o religii lub przekonaniach wbrew woli jego rodziców lub opiekunów prawnych, przy czym wiodącą zasadą będzie najwyższy interes dziecka.

3. Każde dziecko będzie chronione przed jakąkolwiek formą dyskryminacji na podstawie religii lub przekonań. Winno ono wzrastać w duchu zrozumienia, tolerancji, przyjaźni między ludami, pokoju i powszechnego braterstwa, poszanowania dla wolności religii lub przekonań innych osób, jak również w pełnej świadomości tego, iż jego energia i talenty winny być postawione na służbę jego bliźnim.

4. W przypadku dziecka, które nie pozostaje pod opieką ani swoich rodziców, ani opiekunów prawnych, należytej uwagi należy udzielać wyrażonym przez nich

życzeniom bądź jakimkolwiek innemu dowodowi ich życzeń w dziedzinie religii lub przekonań, przy czym najwyższy interes dziecka będzie zasadą wiodącą.”

III. UWAGI DOTYCZĄCE PRAWA PORÓWNAWCZEGO

80. Trybunał uznał za stosowne przeprowadzenie badania porównawczego w odniesieniu do krajowego prawa i praktyki w 41 Państwach-Stronach Konwencji (tj. Albania, Andora, Armenia, Austria, Azerbejdżan, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Cypr, Estonia, Finlandia, Francja, Gruzja, Niemcy, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Łotwa, Liechtenstein, Litwa, Luksemburg, Malta, Mołdawia, Monako, Holandia, Czarnogóra, Macedonia Północna, Polska, Portugalia, Rumunia, Rosja, San Marino, Serbia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwajcaria, Turcja, Ukraina i Wielka Brytania.) w zakresie, w jakim odnoszą się one do przedmiotu sprawy.

81. Z uzyskanych informacji wynika, że w co najmniej 11 państwach lub jurysdykcjach (Armenia, Azerbejdżan, Flamandzka Wspólnota Belgii, Finlandia, Francja, Węgry, Niderlandy, Czarnogóra, Polska, Rosja i Hiszpania) wymóg uwzględnienia kontekstu religijnego, etnicznego lub językowego w postępowaniach adopcyjnych lub dotyczących pieczy zastępczej wynika bezpośrednio z przepisów ustawowych lub wykonawczych. W co najmniej sześciu państwach (Albania, Irlandia, Macedonia Północna, Słowenia, Szwajcaria i Zjednoczone Królestwo) wymóg uwzględnienia religijnego, etnicznego, kulturowego i językowego pochodzenia dzieci i dorosłych, których to dotyczy, w większości ustanowiony jest na mocy przepisów ustawowych czy wykonawczych, lecz aktów administracyjnych, takich jak instrukcje i okólniki.

82. Ponadto w co najmniej 15 państwach (Austria, Azerbejdżan, Bośnia i Hercegowina, Francja, Włochy, Mołdawia, Czarnogóra, Niderlandy, Macedonia Północna, Polska, Rumunia, Słowenia, Hiszpania, Szwajcaria i Zjednoczone Królestwo) wymóg uwzględnienia pochodzenia religijnego, etnicznego, kulturowego i językowego nie został ukształtowany jako niezależny obowiązek, ale jako szczególny aspekt bardziej ogólnego podstawowego kryterium „najlepiej pojętego interesu dziecka” czy „dobra dziecka”. Ponadto w Irlandii istnieje obowiązek „tam, gdzie to możliwe” uszanowania życzeń opiekuna dziecka co do wychowania religijnego dziecka i religii przyszłych rodziców zastępczych, a w Irlandii Północnej istnieje dość jednoznaczny obowiązek rezultatu. W żadnym z pozostałych państw uwzględnionych w badaniach Trybunału nie przewidziano pozytywnego obowiązku umieszczenia dziecka w rodzinie dzielącej jego tożsamość religijną, etniczną, kulturową i językową lub tożsamość jego biologicznych rodziców. Istnieje jedynie proceduralny obowiązek „uwzględnienia” takich elementów jako jednego z kryteriów wyboru rodziny adopcyjnej i/lub zastępczej. Nigdy nie jest to jednak kryterium

najistotniejsze lub decydujące i w ogólnych ramach „najlepiej pojętego interesu dziecka” przeważać mogą nad nim inne względy.

PRAWO

I. ZARZUT NARUSZENIA ART. 8 I 9 KONWENCJI I ART. 2 PROTOKOŁU NR 1 DO KONWENCJI

83. Skarżąca początkowo podniosła zarzut, że pozbawienie jej władzy rodzicielskiej w odniesieniu do jej syna, X, oraz zezwolenie udzielone jego rodzicom zastępczym na jego przysposobienie, naruszyło jej prawo do poszanowania życia rodzinnego zagwarantowane na mocy w art. 8 Konwencji, który stanowi:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia rodzinnego i prywatnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.”

84. Ponadto skarżąca podniosła zarzut, że powyższe środki spowodowały naruszenie jej prawa do wolności wyznania zagwarantowanego w art. 9 Konwencji, który stanowi:

„1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.

2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.”

85. Dodatkowo, w postępowaniu przed Wielką Izbą skarżąca powołała się na art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji, który brzmi następująco:

„Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi.”

A. Wyrok Izby

86. Izba, powołując się na fakt, że Trybunał jest odpowiedzialny za dokonanie subsumpcji w sprawie, uznała, że argumenty skarżącej odnoszące się do kulturowego i religijnego pochodzenia jej samej i X, ze

względu na szczególny kontekst sprawy, również wymagają zbadania na podstawie art. 8. Uznała zatem skargę na gruncie art. 8 za dopuszczalną.

87. W odniesieniu do meritum, Izba stwierdziła, że ogólne zasady mające zastosowanie do spraw dotyczących środków opieki nad dziećmi, takich jak te będące przedmiotem sporu, są dobrze ugruntowane w orzecznictwie Trybunału i zostały niedawno szczegółowo przedstawione w sprawie *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, §§ 202-213. Stosując te zasady w sprawie, Trybunał zauważył, że w postępowaniu krajowym skarżąca nie wniosła o zniesienie nakazu opieki i o ponowne połączenie z X; wniosła jedynie o to, aby nie pozbawiano jej władzy rodzicielskiej w odniesieniu do X i aby odmówiono zgody na jego adopcję. Ponadto, chociaż skarżąca nie odwołała się od wyroku Sądu Rejonowego, ani nie wniosła skargi do Trybunału, gdy pierwotnie wydano nakaz opieki, Izba stwierdziła, że decyzje w sprawie prawa do kontaktów podjęte w toku tego postępowania oznaczały, że od samego początku kontakty między skarżącą a X miały wymiar minimalny, co było sprzeczne z zasadą wynikającą z art. 8, zgodnie z którą uregulowania dotyczące kontaktów powinny chronić, wzmacniać i rozwijać więzi rodzinne. W związku z tym Izba nie mogła uznać, że przed podjęciem decyzji o zatwierdzeniu adopcji X władze krajowe zastosowały jakiegokolwiek rzeczywiste środki mające na celu ułatwienie połączenia rodziny.

88. Izba uznała również, że Sąd Okręgowy przedstawił ograniczone podstawy wniosków w odniesieniu do charakteru i przyczyn reakcji X na kontakt ze skarżącą, które przy podejmowaniu decyzji o adopcji uznał za istotne kwestie. Uwzględniając inne szczególne powody, które przemawiały za utrzymaniem możliwości pewnego kontaktu między X a skarżącą, w szczególności te odnoszące się do ich kulturowego i religijnego pochodzenia, powyższe rozważania doprowadziły Izbę do wniosku, że w toku sprawy zakończonej adopcją X, nie uwzględniono w wystarczającym stopniu celu, jakim było istnienie życia rodzinnego pomiędzy skarżącą i X. Podkreślając wagę ingerencji i powagę wchodzących w grę interesów, Izba uznała, że proces decyzyjny prowadzący do zaskarżonej decyzji o pozbawieniu skarżącej władzy rodzicielskiej nad X i zezwoleniu na jego adopcję nie został przeprowadzony w sposób zapewniający należyte uwzględnienie wszystkich argumentów i interesów skarżącej. Izba uznała zatem, że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji.

B. Oświadczenia stron

1. Skarżąca

89. Skarżąca stwierdziła, że po wydaniu wyroku przez Izbę, kwestia, czy doszło do naruszenia art. 8 Konwencji, stała się już nieaktualna. Skarżąca nie wniosła o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby w odniesieniu do tego postanowienia. Pozwany Rząd również nie wnioskował o przekazanie

sprawy. Należałoby zatem powstrzymać Rząd przed przedstawianiem argumentów, jakoby nie doszło do naruszenia art. 8. Ponadto, zdaniem skarżącej, oczywistym jest, iż doszło do naruszenia tego artykułu. Twierdziła ona, że w niniejszej sprawie umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej nadwyreżyło więź między biologiczną matką a dzieckiem w jeszcze większym stopniu niż w sprawie *Strand Lobben i inni*, cyt. w par. 62 powyżej, ponieważ – inaczej niż dziecko, którego dotyczyła przywołana sprawa – X został odcięty od swoich korzeni kulturowych, etnicznych, językowych i religijnych.

90. Wizyty, które odbywały się w okresie, gdy X objęty był opieką zastępczą, odbywały się pod nadzorem i nie zapewniały skarżącej i X wystarczającej przestrzeni do nawiązania więzi rodzinnych. Po pewnym czasie rodzice zastępczy przestali nazywać skarżącą „mamą”.

91. Zdaniem skarżącej art. 8 należy interpretować w świetle art. 9 Konwencji i art. 2 Protokołu nr 1. Kwestie dotyczące naruszeń wolności wyznania należy jednak oddzielić od art. 8, a problem wynikający z art. 9 zasługuje na odrębne omówienie. Dla rodzica wychowywanie dziecka zgodnie z własną religią lub przekonaniami oznacza uzewnętrznianie tej religii lub przekonań, a praktyka ta leży u podstaw postrzegania wolności wyznania; ponadto jest ona uniwersalna dla wszystkich religii i systemów przekonań.

92. Skarżąca twierdziła, że wbrew postanowieniom art. 4-15 ustawy o opiece nad dziećmi, nie podjęto żadnych prób znalezienia rodziny zastępczej o podobnym pochodzeniu kulturowym i religijnym. W związku z tym doszło do naruszenia wymogu zgodności z prawem określonego w art. 9 Konwencji; [skarżąca] odniosła się ponadto do art. 7. Dziecko powinno było zostać umieszczone w muzułmańskiej rodzinie zastępczej o somalijskich korzeniach lub, jeśli to niemożliwe, przynajmniej w rodzinie muzułmańskiej. W swoich uwagach przed Wielką Izbą skarżąca stwierdziła, iż nie jest prawdą twierdzenie, jakoby władze podjęły wysiłki w celu spowodowania objęcia dziecka pieczą na takich warunkach. W uwagach przedstawionych w dalszej kolejności [skarżąca] twierdziła, że nie była świadoma oraz nie uczestniczyła w jakichkolwiek działaniach w tym zakresie. Argumentowała również, że rozpoczynając procedurę adopcyjną, służby opieki społecznej nad dziećmi podjęły decyzję, która również naruszyła prawa dziecka, ponieważ zezwoliły na indoktrynację dziecka i oderwanie go od jego religii, co stanowi naruszenie art. 9 i art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji. Ponadto władze norweskie nie poinformowały rodziny zastępczej w wystarczający sposób o tym, jak szanować i uwzględniać tożsamość religijną dziecka oraz o obowiązku powstrzymania się od nawracania dziecka na własną religię.

93. Poza tym, w przedmiotowej sprawie władze krajowe nie przedstawiły żadnych względów choćby zbliżonych do tych, jakie wymagane są w orzecznictwie Trybunału w celu uzasadnienia zerwania

więzi rodzinnych. Adopcja spowodowała zerwanie wszelkich więzi z religią skarżącą, ponieważ rodzina zastępcza chciała ochrzcić dziecko i po adopcji tak właśnie uczyniła. Co więcej, w islamie przejście na inną religię uznawane jest za apostazję, a zgodnie z prawem szariatu – za przestępstwo. Dodatkowo po adopcji dziecku zmieniono imię. Nadanie imienia dziecku należy do prerogatyw rodziców, a samo imię często jest nośnikiem tradycji rodzinnej, kulturowej i religijnej. W niniejszej sprawie imię dziecka miało szczególnie silne konotacje religijne, a jego zmiana była bezpośrednio związana z religią rodziców adopcyjnych. Zatem w niniejszej sprawie już sama zmiana imienia jako taka wchodziła w zakres art. 9 Konwencji.

94. Skarżąca argumentowała, że w toku całej sprawy otwarcie mówiła o swojej tożsamości religijnej i konkretnych życzeniach dotyczących religijnego wychowania dziecka. Umieszczenia dziecka w konkretnej rodzinie nie dokonano w dążeniu do osiągnięcia słusznego celu, albowiem słusznym celem powinno było być ponowne połączenie dziecka ze skarżącą. Do naruszenia art. 9 Konwencji nie doszło konkretnie czasie dokonania adopcji – naruszenie zaistniało w chwili umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej i trwało przez cały okres jego pobytu w tej rodzinie.

95. Skarżąca twierdziła, że względem okoliczności faktycznych jej sprawy zastosowanie ma art. 2 Protokołu nr 1. Z orzecznictwa Trybunału jednoznacznie wynika, że objęcie dziecka opieką publiczną nie powoduje utraty przez rodziców wszystkich praw przysługujących im na podstawie tego przepisu.

96. Zdaniem skarżącej art. 8 i 9 Konwencji oraz art. 2 Protokołu nr 1 wzajemnie na siebie oddziałują i muszą być interpretowane w świetle art. 14 Konwencji. „Neutralna religijnie” polityka umieszczania dzieci w rodzinach zastępczych w sposób systemowy przynosi korzyści większościom religijnym, ponieważ dzieci należące do takich grup miały większe szanse na uzyskanie opieki osoby tego samego wyznania niż dzieci należące do mniejszości. Dodatkowo sprawa dotyczy dziecka ochrzczonego w kościele misyjnym, poza głównym nurtem religijnym, którego działalność może być opisywana przez większość jako indoktrynacja, i na tej podstawie adopcji sprzeciwiać mogliby się nawet rodzice biologiczni należący do chrześcijańskiej większości.

97. Zdaniem skarżącej Trybunał powinien zwrócić szczególną uwagę na środki, jakie poprzedziły akty wniesione do Trybunału, ponieważ sposób, w jaki zostały one podjęte, utorował drogę do ich późniejszego przyjęcia. [Skarżąca] stwierdziła, że nie uwzględniając przysługujących jej praw gwarantowanych na mocy art. 9 Konwencji i art. 2 Protokołu nr 1, władze norweskie nie wywiązały się ze spoczywającego na nich obowiązku pełnienia roli głównych gwarantów praw konwencyjnych, zgodnie z wymogami art. 1 Konwencji.

98. Przed Wielką Izbą skarżąca zwróciła się do Trybunału o zajęcie stanowiska w sprawie środków, o których mowa w art. 46 Konwencji.

Podniosła w tym kontekście, że w przypadku wyroków, w których niewłaściwie zastosowano przepisy Konwencji, krajowe prawo procesowe przewiduje wznowienie postępowania.

2. Rząd

99. Rząd argumentował, że Izba prawidłowo uwzględniła kulturowe i religijne aspekty sprawy w ramach art. 8 Konwencji. Skarga dotyczyła własnych odczuć skarżącej w odniesieniu do wychowania jej syna, co stanowi element interesów rodziców, integralnie związany z oceną proporcjonalności na podstawie drugiego ustępu tego przepisu. [Rząd] zauważył również, że art. 8 chroni „życie prywatne” rodzica, obejmujące, między innymi, pochodzenie etniczne jednostki, a także relacje między rodzicem a dzieckiem.

100. Na podstawie kryteriów określonych przez Trybunał w sprawie *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, Rząd argumentował, że w przedmiotowej sprawie nie doszło do naruszenia art. 8. Izba oparła się na własnej ocenie dowodów i nie odniosła się do istotnych faktów; czyniąc to, odstąpiła od pomocniczej i proceduralnej roli Trybunału. Między innymi Izba nie odniosła się do wysiłków podjętych przez władze krajowe w celu umożliwienia skarżącej utrzymania więzi z dzieckiem, ani do wysiłków podjętych przez te władze przed wydaniem decyzji o objęciu dziecka pieczą w trybie pilnym.

101. W tym kontekście Rząd wskazał, że w okresie, który upłynął od momentu umieszczenia X w pieczy zastępczej w trybie pilnym (tj. na przełomie września i października 2010 r.) do momentu złożenia przez miejski urząd ds. opieki nad dziećmi wniosku o adopcję przez rodziców zastępczych (w dniu 11 września 2013 r.), a następnie ponownie do momentu potwierdzenia jego adopcji w 2015 r., zastosowano szereg środków o charakterze pomocowym. Obejmowały one, między innymi, początkowy i kompleksowy nadzór w dwóch ośrodkach azylowych, zanim jeszcze podjęto działania w celu umieszczenia skarżącej w domu, w którym skarżąca zamieszkała z synem, i w którym w celu udzielania jej pomocy, wsparcia i wskazówek skarżącej towarzyszyli specjaliści zatrudnieni przez gminę. Od stycznia 2011 r. przez dwa lata skarżąca przebywała we wspólnym domu dla samotnych małoletnich osób ubiegających się o azyl, gdzie korzystała z całodobowego wsparcia terapeutów. W styczniu 2013 r. przeprowadziła się do mieszkania we wspólnym obiekcie, gdzie podlegała regularnemu monitorowaniu ze strony personelu. Otrzymywała ciągle szkolenia w zakresie codziennych czynności oraz znaczną pomoc medyczną i edukacyjną. Wszystkie te środki miały na celu pomoc skarżącej w osiągnięciu dojrzałości, usamodzielnieniu się i możliwości pełnienia roli odpowiedzialnej osoby dorosłej, która mogłaby wznowić opiekę nad swoim dzieckiem, jednak skarżąca nie wykazała żadnej poprawy w zakresie

umiejętności opiekuńczych. Jednocześnie X był dzieckiem o szczególnych potrzebach.

102. Decyzje władz krajowych wykazały, że decyzję o pozbawieniu skarżącej władzy rodzicielskiej i wyrażeniu zgody na adopcję uzasadniały wyjątkowe okoliczności oraz że środki te były uzasadnione, ponieważ były motywowane nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepiej pojętego interesu dziecka.

103. Rząd stwierdził, że w okolicznościach niniejszej sprawy nie wystąpiły odrębne kwestie w odniesieniu do art. 9 Konwencji lub art. 2 Protokołu nr 1. Jeśli chodzi ogólnie o art. 9, [Rząd] był jednak gotów przyjąć, że dokonywanie wyborów motywowanych religią w imieniu dziecka może stanowić „uzewnętrznianie” wyznania w rozumieniu tego przepisu. Stwierdził ponadto, że niezależnie od tego, czy sprawa była oceniana przez pryzmat negatywnych czy pozytywnych obowiązków wynikających z art. 9, należało dokonać wyważenia różnych wchodzących w grę interesów.

104. Służby opieki społecznej nad dziećmi starały się spełnić życzenie skarżącej, aby umieścić jej syna został w somalijskiej i muzułmańskiej rodzinie zastępczej. Skontaktowano się z kuzynką skarżącej, z parą Somalijczyków, a także z afgańską rodziną muzułmańską, jednak bez powodzenia. Pomimo wieloletnich wysiłków zmierzających do pozyskania muzułmańskich rodziców zastępczych w Norwegii, wciąż trudno było o znalezienie takich domów. A zatem, służby opieki społecznej nad dziećmi należycie uwzględniły życzenia skarżącej i dołożyły wszelkich starań, jakich można było od nich rozsądnie oczekiwać, aby znaleźć muzułmańską rodzinę zastępczą, ale gdy poszukiwania takiej rodziny okazały się nieskuteczne, interesy X polegające na szybkim umieszczeniu w rodzinie zastępczej przeważały nad interesami skarżącej.

105. W okresie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej służby opieki społecznej nad dziećmi przeprowadziły ocenę kulturowych i religijnych aspektów pobytu dziecka w rodzinie zastępczej w ramach nadzoru nad rodziną zastępczą. Służby opieki nad dziećmi miały świadomość i wyczulenie na znaczenie ochrony tożsamości kulturowej i religijnej dziecka w celu zapewnienia połączenia rodziny w przyszłości. Rodzice zastępczy X uczestniczyli również w szkoleniu, w którym podkreślono znaczenie pielęgnowania tej tożsamości.

106. Rząd zgodził się, że późniejsza adopcja stanowiła ingerencję w prawo skarżącej do uzewnętrzniania jej wyznania, niezależnie od faktu, że już w następstwie wydania nakazu opieki została ona do pewnego stopnia pozbawiona wolności wyznania w tym zakresie. Decyzję o wyrażeniu zgody na adopcję podjęto jednak w oparciu o najlepiej pojęty interes X. Aspekty religijne i kulturowe sprawy zostały szeroko omówione, a Sąd Okręgowy przeprowadził wyważoną i uzasadnioną ocenę interesów skarżącej w odniesieniu do interesu X polegającego na pozostaniu w

rodzinie, z którą mieszkał on przez ponad trzy lata. Sąd Okręgowy wysłuchał i uwzględnił oświadczenia dwóch biegłych w dziedzinie islamu dotyczących umieszczenia muzułmańskiego chłopca w chrześcijańskiej rodzinie zastępczej i w znacznym stopniu uwzględnił interesy skarżącej i chłopca w zakresie poszanowania ich wiary. Nie przekroczono marginesu swobody decyzyjnej w tym zakresie.

107. Wprawdzie Rząd zasadniczo był zdania, że nie powstały żadne odrębne kwestie ani na podstawie art. 9 Konwencji, ani na podstawie art. 2 Protokołu nr 1, argumentował jednak alternatywnie, że art. 9 jest bardziej odpowiedni niż art. 2 Protokołu nr 1, ponieważ funkcje przyjęte przez pozwane Państwo w niniejszej sprawie nie wchodziły w zakres „wychowania” i „nauczania” w rozumieniu tego ostatniego przepisu.

108. Rząd stwierdził, że większość decyzji podejmowanych na podstawie art. 2 Protokołu nr 1 dotyczy działań prowadzonych w szkołach i innych placówkach edukacyjnych. Odbierając X biologicznemu rodzicowi i umieszczając go w rodzinie zastępczej, państwo mogło w pewien sposób ingerować w jego „nauczanie”, ale było to „nauczanie” odbywające się w środowisku rodzinnym i znacznie różniło się od „nauczania” odbywającego się w szkołach państwowych, ze względu na treść, kontekst i cel.

109. Zasady opracowane na podstawie art. 2 Protokołu nie przystają do kwestii, których dotyczy niniejsza sprawa. Zdaniem Rządu zasady te odzwierciedlają równowagę interesów wymaganą w instytucji edukacyjnej w świetle funkcji szkoły jako przestrzeni integracji, pluralizmu i przekazywania wiedzy. W sprawie takiej jak niniejsza wyważenie interesów ma inny charakter; dominującą rolę odgrywają interesy konkretnego dziecka, a wyważenie interesów różnych grup religijnych odgrywa mniej istotną rolę. Rząd dodał, że o ile kwestia wychowania była zasadniczo analizowana pod kątem tego przepisu, nie uniemożliwia to Trybunałowi rozpoznawania spraw dotyczących wychowania na podstawie art. 9.

3. Strony trzecie

(a) Rząd Danii

110. Rząd duński skoncentrował się w swojej interwencji na ogólnych zasadach dotyczących pozbawienia władzy rodzicielskiej i adopcji bez zgody rodziców. Zasadniczo argumentował on, że Trybunał – zgodnie z zasadą pomocniczości – nie powinien zastępować wyważania interesów przez władze krajowe własnym wyważaniem interesów pod względem merytorycznym, ale raczej weryfikować proces decyzyjny władz krajowych w takich sprawach. Rząd duński argumentował ponadto, iż Trybunał powinien potwierdzić, że w sprawach związanych z dobrem dziecka, takich jak sprawy adopcyjne, kwestią podstawową powinien być przede wszystkim najlepiej pojęty interes dziecka.

111. Zdaniem rządu duńskiego Izba przeprowadziła merytoryczną kontrolę decyzji krajowych i w swojej ocenie wskazała na tendencję do przywiązywania większej wagi do interesów rodziców, a w konsekwencji zmniejszenia wagę, jaką należy przypisać najlepiej pojętemu interesowi dziecka.

112. W odniesieniu do kwestii wyboru rodziny zastępczej, rząd duński uznał, że czynnikiem nadrzędnym powinien być najlepiej pojęty interes dziecka. Przy wyborze rodziny zastępczej władze powinny uwzględniać potrzeby dziecka i jego sytuację życiową, w tym pochodzenie oraz potrzeby kulturowe i religijne dziecka. Zdarza się jednak, że znalezienie rodziny o tożsamości kulturowej i religijnej zbliżonej do pochodzenia dziecka i jego rodziców nie jest możliwe, zwłaszcza ze względu na brak rodzin zastępczych o takim pochodzeniu. Gdy jest to konieczne i leży w najlepiej pojętym interesie dziecka, które ma zostać odebrane rodzicom, trudności takie nie powinny uniemożliwiać umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, nawet jeżeli wywodzi się ona z innego kręgu kulturowego i religijnego.

(b) Rząd Republiki Czeskiej

113. Rząd Republiki Czeskiej podkreślił, że przy ocenie przestrzegania przez władze państwowe zobowiązań wynikających z art. 8 Konwencji konieczne było należyte uwzględnienie sytuacji wszystkich członków rodziny, ponieważ przepis ten gwarantuje ochronę całej rodziny. Podkreślił ponadto, że istnieje szeroki konsensus co do tego, iż we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci kluczowe znaczenie musi mieć ich najlepiej pojęty interes. Zasada „najlepiej pojętego interesu” nie została jednak ustanowiona jako rodzaj „karty atutowej”, a nadrzędność interesu dziecka nie oznacza, że Układające się Państwa powinny rezygnować z prawa rodziców biologicznych do życia rodzinnego.

114. W kwestii kontaktów rodziców biologicznych z dzieckiem objętym opieką publiczną i innych środków mających na celu połączenie rodziny, rząd czeski wskazał, że zgodnie z art. 9 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, dziecko ma prawo do utrzymywania osobistych relacji i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców w sposób regularny, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to sprzeczne z jego najlepiej pojętym interesem. Podkreślił ponadto pozytywne obowiązki wynikające z art. 8 Konwencji oraz to, jak ważne jest utrzymywanie kontaktu między rodzicami biologicznymi a dzieckiem podczas umieszczania go w pieczy zastępczej, ponieważ system kontaktów powinien chronić, wzmacniać i rozwijać więzi rodzinne.

115. W odniesieniu do adopcji, rząd Republiki Czeskiej stwierdził, że kluczową kwestią jest to, czy w przypadkach, w których rodzice biologiczni pragną uczestniczyć w wychowaniu dziecka i/lub korzystać z prawa do kontaktów (jeśli jest to dozwolone), adopcja i inne ograniczenia lub zakaz

prawa do kontaktów są zgodne z art. 8 Konwencji. W tym względzie stwierdził ponadto, między innymi, że czynnikiem kluczowym może być relacja dziecka z rodzicem biologicznym. To z kolei prowadzi do kwestii zapewnienia wystarczających praw do kontaktów i zachowania więzi z rodziną biologiczną podczas przebywania dziecka w pieczy zastępczej.

116. Rząd czeski powołał się na rezolucję Zgromadzenia Ogólnego w sprawie wytycznych dotyczących alternatywnej opieki nad dziećmi oraz zauważył, że zdaniem Komitetu Praw Dziecka Państwo-Strona powinno podjąć niezbędne środki, w tym odpowiednie szkolenie personelu, w celu zapewnienia, że dzieci należące do mniejszości pochodzenia rdzennego lub narodowych, które zostały umieszczone w pieczy zastępczej, uczą się o swojej rodzimej kulturze i utrzymują z nią więź.

117. Ponadto stwierdził, że przy podejmowaniu decyzji o objęciu dziecka pieczą zastępczą, a nawet adopcji, władze muszą należycie uwzględnić również życzenia rodziców biologicznych, aby ich dzieci zostały umieszczone w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej, która będzie szanować ich przekonania religijne. Przy wyborze odpowiedniego przysposabiającego, władze powinny zatem należycie uwzględnić zrozumienie przez potencjalnych przysposabiających kwestii rozwojowych i behawioralnych, kwestii związanych z kulturowymi, duchowymi lub religijnymi potrzebami dziecka, znaczenia przekazywania dziecku informacji o jego pochodzeniu oraz kwestii rasizmu i jego skutków.

118. Rząd czeski wskazał również, że informacje o pochodzeniu dziecka mają kluczowe znaczenie dla możliwości korzystania przez dziecko z grupy mniejszościowej lub rdzennego pochodzenia z prawa do korzystania z własnej kultury, wyznawania i praktykowania własnej religii lub używania własnego języka na mocy art. 30 Konwencji o prawach dziecka. W tym kontekście Komitet Praw Dziecka zalecił, aby Państwa-Strony zapewniły dzieciom adoptowanym, w miarę możliwości, prawo do zachowania jednego z ich pierwotnych imion.

(c) Rząd Turcji

119. Rząd Turcji stwierdził, że Trybunał uznał, iż przy ocenie konieczności objęcia dziecka opieką władzom przysługuje szeroki margines oceny. Ścisłej kontroli wymagają jednakże wszelkie dalsze ograniczenia, takie jak ograniczenia nakładane przez władze na prawa rodziców i kontakty z dzieckiem, oraz wszelkie zabezpieczenia prawne mające na celu zapewnienie skutecznej ochrony prawa rodziców i dzieci do poszanowania ich życia rodzinnego.

120. Rząd Turcji stwierdził ponadto, że zgodnie z orzecznictwem Trybunału i praktykami międzynarodowymi, odebranie i umieszczenie dzieci w rodzinach zastępczych w sposób długoterminowy i u przyszłych rodziców adopcyjnych powinno być stosowane tylko w wyjątkowych przypadkach i w ostateczności, po wyczerpaniu wszystkich innych

możliwości, ponieważ środki te często mają charakter nieodwracalny, szczególnie w przypadku dzieci w wieku od 0 do 6 lat. W niniejszej sprawie nie było jasne, czy istniały wyjątkowe okoliczności, takie jak historia przemocy, złego traktowania lub uzależnienia od narkotyków lub alkoholu, które uniemożliwiłyby matce sprawowanie opieki rodzicielskiej nad własnym dzieckiem w sposób na stały i uzasadniałyby zastosowanie przez władze surowych środków, które doprowadziły do zerwania więzi między matką a dzieckiem. Nie udowodniono w wystarczającym stopniu, że służby opieki nad dziećmi wyczerpały inne możliwości przed odebraniem dziecka skarżącej i umieszczeniem go w potencjalnej rodzinie adopcyjnej. Rząd Turcji zwrócił również uwagę Trybunału na trudną sytuację skarżącej i jej syna oraz argumentował, że poprzez sam fakt nałożenia bardzo restrykcyjnego systemu kontaktów władze nie wywiązały się ze swojego pozytywnego obowiązku podjęcia środków mających na celu ułatwienie skarżącej i jej dziecku dalszego korzystania z życia rodzinnego.

121. Rząd Turcji stwierdził, że nie było jasne, czy przy wyborze rodziców zastępczych – przed umieszczeniem dziecka w pieczy zastępczej u rodziców zastępczych wyznających inną religię – władze krajowe przeprowadziły dokładną ocenę i wyczerpały wszystkie inne dostępne opcje. Stwierdził również, że nie wiadomo, jakie kroki, jeśli w ogóle, zostały podjęte przez służby opieki społecznej nad dziećmi w odniesieniu do obaw skarżącej, że rodzice zastępczy aktywnie indoktrynowali jej dziecko zgodnie ze swoją wiarą, nie biorąc pod uwagę faktu, że było ono wyznania muzułmańskiego i że skarżąca, jako matka dziecka, chciała wychować je jak muzułmanina, zgodnie z tożsamością kulturową i religijną jego pochodzenia.

122. Ponadto rząd Turcji zauważył, że po adopcji dziecko zostało ochrzczone i otrzymało chrześcijańskie imię oraz argumentował, że decyzje władz doprowadziły do religijnej konwersji dziecka na wiarę chrześcijańską, co stanowiło naruszenie prawa skarżącej i jej syna do wolności wyznania gwarantowanego na mocy art. 9 Konwencji. Oświadczył w tym kontekście, że fakt, iż dziecko zostało ochrzczone i otrzymało chrześcijańskie imię, implikuje twierdzenie, że bez porzucenia tożsamości kulturowej i religijnej właściwej dla jego urodzenia dziecko nie byłoby w stanie zintegrować się z rodziną adopcyjną. Na zakończenie rząd Turcji stwierdził, że w niniejszej sprawie korzystnym byłoby, gdyby Trybunał mógł zbadać, w związku z innymi przepisami, czy nie doszło do naruszenia zakazu dyskryminacji, o którym mowa w art. 14.

123. Rząd Turcji wyraził opinię, że w decyzjach służb opieki społecznej nad dziećmi i orzeczeniach sądów norweskich dotyczących objęcia dziecka skarżącej pieczą nie uwzględniono religijnej, kulturowej, etnicznej i językowej tożsamości dziecka. Stanowiło to ingerencję w prawa skarżącej, nie tylko te gwarantowane na mocy art. 8, lecz także art. 9 Konwencji oraz art. 2 Protokołu nr 1, a także art. 14 Konwencji w związku z tymi

przepisami. Postępowanie władz naruszyło prawo skarżącej do wychowania i edukacji dziecka zgodnie z jej własnymi przekonaniem religijnymi.

(d) AIRE Centre

124. Organizacja AIRE Centre skupiła się na Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. W tym kontekście zwróciła między innymi uwagę Trybunału na fakt, że prawa określone w tej Konwencji mają zastosowanie wobec wszystkich dzieci poniżej 18 roku życia, w tym nastoletnich matek. W kontekście nastoletnich matek ubiegających się o azyl, Konwencja ta wymaga wyznaczenia opiekuna dla młodych matek, jak również dla ich dzieci, w celu zapewnienia, że wszystkie ich potrzeby, w tym ich potrzeby jako matek, zostaną odpowiednio zaspokojone. AIRE Centre podkreśliła ponadto, że zasada nadrzędności najlepiej pojętego interesu dziecka ma zastosowanie zarówno do najlepiej pojętego interesu niemowląt, jak i do najlepiej pojętego interesu ich matek, jeżeli matki te również są dziećmi.

125. AIRE Centre zwróciła również szczególną uwagę na kwestie związane z udziałem dziecka w procesie decyzyjnym, jeśli dotyczy on dzieci zdolnych do formułowania własnych opinii i stwierdziła między innymi, że aby postępowanie krajowe było zgodne z wymogami proceduralnymi art. 8 Konwencji, dziecko musi uczestniczyć, bezpośrednio lub pośrednio, w postępowaniu dotyczącym opieki nad dzieckiem lub adopcji. To samo odnosi się do postępowania przed Trybunałem, co oznacza, że aby spełnić wymogi Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, Europejski Trybunał Praw Człowieka musi poznać stanowisko dziecka.

126. W swoich uwagach organizacja AIRE Centre omówiła również różne formy opieki alternatywnej i adopcji w odniesieniu do aspektu religijnego. W dalszej kolejności stwierdziła, że ważne jest, aby mieć świadomość, że w islamie adopcja nie jest dozwolona i jest zabroniona przez Koran. Zgodnie z religią islamu dzieciom, które zostały pozbawione opieki biologicznych rodziców, zapewnia się nowe domy za pośrednictwem instytucji zwanej *Kafala*. *Kafala* nakłada bardzo rygorystyczne obowiązki religijne na rodziców przysposabiających i często przeprowadzana jest w drodze postępowania sądowego.

127. W odniesieniu do kwestii dotyczących dziecka i religii, w swoich uwagach organizacja AIRE Centre odniosła się przede wszystkim do Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Stwierdziła między innymi, że w większości tradycji religii chrześcijańskiej dziecko nie „nabywa” chrześcijaństwa z chwilą narodzin, lecz dopiero poprzez chrzest. W islamie i judaizmie dziecko muzułmanina lub (spełniającego odpowiednie warunki) rodzica pochodzenia żydowskiego nabywa tę religię z chwilą urodzenia, podobnie jak w wielu państwach wraz z chwilą urodzenia nabywa się obywatelstwo. W świecie islamu apostazja w wielu

miejscach uznawana jest za przestępstwo, a we wszystkich krajach islamskich jest społecznie negatywnie postrzegana. Należało zatem bardzo poważnie i jednoznacznie rozważyć, czy i dlaczego przymusowe nawrócenie na chrześcijaństwo leży w najlepiej pojętym interesie jakiegokolwiek muzułmańskiego dziecka. Jest to zupełnie inna kwestia niż to, czy właściwe jest umieszczenie muzułmańskiego dziecka w chrześcijańskiej rodzinie zastępczej, co może być akceptowalnym rozwiązaniem, gdy przymusowa konwersja nie jest problemem i gdy nie ma innych odpowiednich członków rodziny, którzy mogliby podjąć się tej roli.

(e) Rodzice adopcyjni X

128. Rodzice adopcyjni X skupili się na fakcie, że Trybunał ustalił w swoim orzecznictwie, iż relacje stanowiące „życie prywatne lub rodzinne” w rozumieniu art. 8 Konwencji nie dotyczą wyłącznie biologicznych relacji rodzicielskich. W odniesieniu do życia rodzinnego z rodzicami zastępczymi, odpowiednie wytyczne określono w szczególności w wyroku Trybunału w sprawie *Moretti i Benedetti przeciwko Włochom* (nr 16318/07, §§ 44-52, 27 kwietnia 2010 r.). Rodzice adopcyjni podkreślili również, że na podstawie orzecznictwa Trybunału należy mieć na uwadze inne bliskie więzi osobiste, które powstały, gdy dziecko przebywało w pieczy zastępczej, na przykład z rodzeństwem.

129. Ponadto rodzice adopcyjni podkreślili nadrzędność najlepiej pojętego interesu dziecka w sprawach takich jak niniejsza i stwierdzili, że kontynuując te dwa aspekty orzecznictwa Trybunału – siłę więzi rodzinnych między dzieckiem a rodzicami zastępczymi oraz nadrzędność zasady najlepiej pojętego interesu dziecka – w niniejszej sprawie, w odniesieniu do zastosowania art. 8, Wielka Izba powinna zastosować je łącznie. W tym względzie szczególnie istotne znaczenie dla Trybunału ma cytowana powyżej sprawa *Moretti i Benedetti* jako przykład złożonej rzeczywistości sytuacji, w których występuje szereg sprzecznych i zmierzających w różnych kierunkach interesów, które to interesy wynikają z więzi rodzinnych podlegających ochronie na mocy Konwencji.

C. Ocena Trybunału

1. Zakres sprawy w postępowaniu przed Wielką Izbą

130. Trybunał przypomina, że przedmiot i zakres „sprawy” przekazanej do Wielkiej Izby to skarga w formie takiej, w jakiej została uznana za dopuszczalną przez Izbę. Oznacza to, że Wielka Izba nie może badać tych części skargi, które zostały uznane przez Izbę za niedopuszczalne (zob. przykładowo *Ilmseher przeciwko Niemcom* [WI], nr 10211/12 i 27505/14, § 100, 4 grudnia 2018 r.). W niniejszej sprawie Wielka Izba odnotowuje, że Izba uznała za dopuszczalną skargę wniesioną przez skarżącą (zob. par. 3

powyżej), dotyczącą pozbawienia jej władzy rodzicielskiej i zezwolenia na adopcję jej syna, X, w sprawie której pierwszą decyzję wydała w dniu 21 marca 2014 r. Regionalna Rada Opieki Społecznej i która została następnie utrzymana w mocy w postępowaniu odwoławczym (zob. między innymi par. 14-30, 34 i 36 wyroku Izby).

131. Wielka Izba zauważa, że X został umieszczony w pieczy zastępczej w trybie pilnym w 2010 r. (zob. par. 17 powyżej) oraz w zwykłej pieczy zastępczej w następstwie decyzji Regionalnej Rady Opieki Społecznej z dnia 10 grudnia 2010 r. (zob. par. 20 powyżej). Na mocy tej samej decyzji pierwszej skarżącej przyznano prawo do kontaktów w wymiarze czterech krótkich sesji pod nadzorem rocznie (zob. par. 22 powyżej). Skarżąca odwołała się od tej decyzji. Została ona jednak ostatecznie utrzymana w mocy przez Sąd Rejonowy w wyroku z dnia 6 września 2011 r., przy czym zwiększono wymiar prawa do kontaktów do jednej godziny, sześć razy w roku (zob. par. 29 powyżej). Z uwagi na to, że skarżąca nie skorzystała z możliwości wniesienia odwołania, wyrok Sądu Rejonowego uprawomocnił się z upływem terminu do jego wniesienia.

132. Powyższe postępowania z lat 2010-2011 nie wchodziły w zakres skargi skarżącej w zakresie, w jakim została ona uznana za dopuszczalną przez Izbę, a Trybunał nie jest właściwy do badania ich zgodności z art. 8 Konwencji. To samo odnosi się do decyzji nakładających ograniczenia na prawo skarżącej do kontaktów z X, poprzedzających postępowanie adopcyjne, które rozpoczęło się w 2013 r. (zob. par. 32 powyżej).

133. Niemniej jednak, w ramach kontroli postępowania dotyczącego decyzji Regionalnej Rady Opieki Społecznej z dnia 21 marca 2014 r. oraz decyzji podjętych w postępowaniu odwoławczym od tej decyzji, w szczególności wyroku Sądu Rejonowego z dnia 21 listopada 2014 r., wyroku Sądu Okręgowego z dnia 27 maja 2015 r. oraz decyzji Komisji Odwoławczej Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2015 r., Trybunał zobowiązany będzie przedstawić te postępowania i decyzje w odpowiednim kontekście, co nieuchronnie oznacza, że musi on w pewnym stopniu uwzględnić wcześniejsze postępowania i decyzje (zob. analogicznie wyrok w sprawie *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, § 148). W istocie, jak uznał norweski Sąd Najwyższy (zob. par. 62-66 powyżej), w sprawie takiej jak niniejsza istotne jest, czy właściwe organy krajowe od samego początku uwzględniły wszystkie istotne wymogi art. 8 Konwencji, zgodnie z prawem krajowym i innymi instrumentami międzynarodowymi, takimi jak Konwencja o prawach dziecka (zob. *M.L. przeciwko Norwegii*, nr 64639/16, § 98, 22 grudnia 2020 r.).

2. Kwalifikacja prawna skargi skarżącej

134. Skarżąca wniosła o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby przede wszystkim na tej podstawie, że Izba uznała, iż wszystkie jej argumenty

powinny zostać zbadane na podstawie art. 8 Konwencji, a nie częściowo na podstawie art. 9, jak twierdziła skarżąca (zob. par. 34 wyroku Izby).

135. Trybunał zauważa w związku z tym, że skargi skarżącej wniesione do Trybunału na podstawie art. 8 i 9 Konwencji dotyczą tych samych środków, w szczególności pozbawienia jej władzy rodzicielskiej w odniesieniu do X oraz zezwolenia na adopcję X przez rodziców zastępczych. Dotyczy to również dodatkowych argumentów, przedstawionych po raz pierwszy przed Wielką Izbą, w odniesieniu do art. 2 Protokołu nr 1 do Konwencji. Zauważa również, że X nie jest skarżącym przed Trybunałem.

136. W związku z powyższym Trybunał przypomina, że skarga składa się z dwóch elementów: twierdzeń dotyczących faktów i argumentów prawnych. Na mocy zasady *iura novit curia* Trybunał nie jest związany podstawami prawnymi przytoczonymi przez skarżącą na gruncie Konwencji i jej Protokołów, i jest władny podjąć decyzję w sprawie kwalifikacji prawnej, którą należy przypisać faktom powołanym w skardze, badając ją w świetle artykułów lub postanowień Konwencji odmiennych od wskazanych przez skarżącą (zob. *Radomilja i inni przeciwko Chorwacji* [WI], nr 37685/10 i 22768/12, § 126, 20 marca 2018 r.).

137. O ile środki analizowane w niniejszej sprawie to środki, które zgodnie z orzecznictwem Trybunału są niezmiennie rozpoznawane na podstawie art. 8 Konwencji, pojawia się pytanie, czy i w jakim zakresie skargę skarżącej można badać na gruncie art. 9 Konwencji i/lub art. 2 Protokołu nr 1.

138. Odnosząc się w pierwszej kolejności do tego ostatniego przepisu, Trybunał przypomina, że w niektórych sytuacjach instytucje Konwencji były zobowiązane do rozpoznawania skarg sformułowanych na podstawie tego przepisu, w uzupełnieniu skargi na podstawie art. 8 Konwencji, w odniesieniu do wyboru rodziny zastępczej. Warto zauważyć, że w sprawie *Olsson przeciwko Szwecji* (nr 1), 24 marca 1988 r., § 95, Seria A nr 130, była Europejska Komisja Praw Człowieka stwierdziła w par. 183 sprawozdania przyjętego w dniu 2 grudnia 1986 r.:

„Decyzja o objęciu dziecka pieczą ma inny charakter niż adopcja lub odebranie prawa pieczy na dzieckiem. Nakaz opieki nie oznacza odebrania rodzicom prawa pieczy nad dzieckiem. Oznacza on natomiast, że władze publiczne przejmują odpowiedzialność za faktyczną opiekę nad dzieckiem przez okres, który zwykle nie jest ustalany z góry. Nakaz opieki ma jednak charakter tymczasowy, a jego celem jest doprowadzenie do powrotu dzieci do rodziców. Zdaniem Komisji wydanie nakazu opieki nie pozbawia rodziców prawa wynikającego z art. 2 Protokołu nr 1. Jednakże, ponieważ nakaz taki tymczasowo przenosi niektóre prawa rodzicielskie na władze publiczne, nieuniknione jest, że zakres praw rodziców określony w art. 2 Protokołu nr 1 musi zostać odpowiednio ograniczony. Z drugiej strony, wykonując swoje prawa wynikające z nakazu opieki, odnośne organy muszą należycie uwzględnić prawo rodziców wynikające z art. 2 Protokołu nr 1.”

139. Trybunał, uznając skargę za bezzasadną, zgodził się z Komisją, że nie stwierdzono naruszenia art. 2 Protokołu nr 1 (zob. *Olsson przeciwko Szwecji* (nr 1), cyt. powyżej). Komisja doszła również do podobnego wniosku w sprawie *Tennenbaum przeciwko Szwecji* (dec.) nr 16031/90, 3 maja 1993 r.), podobnie jak wiele lat wcześniej w odniesieniu do środka adopcyjnego w sprawie *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (nr 7626/76, 11 lipca 1977 r.). Jednakże, najwyraźniej ze względu na drugorzędne znaczenie sprawy i wątplie podstawy skarg, instytucje Konwencji nie wyjaśniły zakresu tego przepisu poza stwierdzeniem, że władze muszą należycie uwzględnić prawo rodziców wynikające z art. 2 Protokołu nr 1. Wydaje się, że większość spraw analizowanych na podstawie tego przepisu i zasad wypracowanych w orzecznictwie Trybunału dotyczy obowiązków państwa w odniesieniu do zinstytucjonalizowanej edukacji i nauczania, na co uwagę zwróciło pozwane Państwo. Trybunał zauważa ponadto, że o ile art. 2 Protokołu stanowi *lex specialis* w odniesieniu do art. 9 Konwencji (zob. przykładowo *Folgerø i inni przeciwko Norwegii* [WI], nr 15472/02, § 54, ETPCz 2007-III; oraz *Lautsi i inni przeciwko Włochom* [WI], nr 30814/06, § 59, ETPCz 2011 r. (streszczenie)), w pierwotnej skardze do Trybunału, uznanej przez Izbę za dopuszczalną, skarżąca oparła się jedynie na tym ostatnim przepisie. Ze względu na te okoliczności Wielka Izba nie będzie rozpoznawać sprawy w odniesieniu do art. 2 Protokołu nr 1.

140. Przechodząc następnie do art. 9, na który skarżąca powołała się w swojej pierwotnej skardze, Trybunał uznaje, że jej argumenty osiągnęły taki „poziom logiki, powagi, spójności i znaczenia”, że wchodzą w zakres gwarancji zawartych w tym przepisie (zob. między innymi *İzzettin Doğan i inni przeciwko Turcji* [WI], nr 62649/10, § 68, 26 kwietnia 2016 r.). Trybunał uważa również, że wychowywanie dziecka przez rodzica zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi lub filozoficznymi może być postrzegane jako sposób „uzewnętrzniania swego wyznania lub przekonań przez (...) nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne” (podkreślenie własne). Oczywiście jest, że gdy dziecko mieszka ze swoim biologicznym rodzicem, rodzic ten może w życiu codziennym korzystać z praw wynikających z art. 9 poprzez korzystanie z praw przysługujących na mocy art. 8. Jeżeli dziecko zostało przymusowo objęte opieką publiczną, rodzic taki do pewnego stopnia może w dalszym ciągu z nich korzystać, na przykład poprzez przejęcie obowiązków rodzicielskich lub praw do kontaktów mających na celu ułatwienie zjednoczenia rodziny. Przymusowe objęcie dziecka opieką nieuchronnie wiąże się z ograniczeniem wolności rodzica biologicznego do uzewnętrzniania przekonań religijnych lub innych przekonań filozoficznych w ramach wychowywania dziecka. Jednakże, z przyczyn przedstawionych poniżej, w niniejszej sprawie Trybunał nie uważa za konieczne określania zakresu art. 9 i jego zastosowania do kwestii będących przedmiotem skargi.

141. W opinii Trybunału, skargę skarżącej odnoszącą się do negatywnych skutków wyboru rodziny zastępczej w odniesieniu do jej życzenia, aby X wychowywany był zgodnie z wiarą muzułmańską, można rozpoznawać jako integralną część jej skargi dotyczącej jej prawa do poszanowania życia rodzinnego gwarantowanego na mocy art. 8 Konwencji, interpretowanego i stosowanego w świetle art. 9, a nie jako odrębną kwestię domniemanego naruszenia praw chronionych przez ten ostatni przepis.

142. W tym kontekście Trybunał uznaje za właściwe rozpoznawanie niniejszej sprawy pod kątem zgodności zaskarżonych środków z prawem skarżącej do poszanowania życia rodzinnego na podstawie art. 8, który jednak należy interpretować i stosować w świetle art. 9 Konwencji. Jest to podejście, które [Trybunał] stosował w wielu sprawach, w których uznawał, że najważniejsze będzie rozpoznawanie skargi w odniesieniu do jednego artykułu, przy jednoczesnym uznaniu, że przedmiot sprawy dotyczy również interesów chronionych przez inne artykuły Konwencji i Protokołów (zob. przykładowo *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen przeciwko Danii*, 7 grudnia 1976 r., § 52, Seria A nr 23; oraz *Folgerø i inni*, cyt. powyżej, § 100, w której Trybunał orzekł, że dwa zdania art. 2 Protokołu nr 1 należy interpretować nie tylko w świetle ich wzajemnego powiązania, ale także w szczególności w świetle art. 8, 9 i 10 Konwencji; zob. także *Lautsi i inni*, cyt. powyżej), a także podejście przyjęte w szeregu spraw w celu interpretacji art. 11 w świetle art. 9 lub 10 (zob. przykładowo *Young, James i Webster przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 13 sierpnia 1981 r., § 57, Seria A nr 44; *Partia Socjalistyczna i inni przeciwko Turcji*, 25 maja 1998 r., § 41, Sprawozdania z Wyroków i Decyzji 1998-III; *Navalny przeciwko Rosji* [WI], nr 29580/12 i 4 pozostałe, § 102, 15 listopada 2018 r.) lub odwrotnie (zob. *Palomo Sánchez i inni przeciwko Hiszpanii* [WI], nr 28955/06 i 3 pozostałe, §§ 53 i nast., ETPCz 2011 r.) lub też art. 9 w świetle art. 11 (zob. *İzzettin Doğan i inni*, cyt. powyżej, § 93).

3. Zgodność z art. 8

143. Nie jest przedmiotem sporu między stronami, a Trybunał uznaje to za jednoznacznie ustalone, że środki zastosowane w postępowaniu, którego dotyczy skarga, a mianowicie pozbawienie skarżącej władzy rodzicielskiej w odniesieniu do X i zezwolenie na adopcję X, wiązały się z ingerencją w prawo skarżącej do poszanowania jej życia rodzinnego, gwarantowane na mocy art. 8 ust. 1 Konwencji. Ponadto Trybunał nie widzi powodu, aby kwestionować to, że środki były przewidziane przez ustawę, a mianowicie ustawę o opiece nad dziećmi (zob. par. 61 powyżej), i służyły osiągnięciu słusznym celów na podstawie art. 8 ust. 2, to jest ochrony „zdrowia i moralności” X oraz jego „praw”. Pozostaje rozważyć, czy kwestionowane środki były „konieczne w demokratycznym społeczeństwie” dla realizacji

tych słuszných celów, w tym czy władze krajowe należycie uwzględniły interesy skarżącej chronione na mocy art. 9.

144. Podejście to jest nie tylko zgodne z promowaniem wewnętrznej spójności i harmonii (zob. *Stec i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.) [WI], nr 65731/01 i 65900/01, § 48, ETPCz 2005-X), lecz również z podejściem, o którym mowa w par. 142 powyżej, dotyczącym art. 8 w związku z art. 2 Protokołu nr 1. Jest ono również zgodne ze standardem wyrażonym w różnych formach w prawie krajowym zdecydowanej większości Państw Konwencji i odzwierciedlonym w Konwencji ONZ o prawach dziecka, w szczególności w jej art. 20 ust. 3, zgodnie z którym należy zwrócić należytą uwagę, między innymi, na pochodzenie religijne, etniczne i kulturowe dziecka (zob. par. 73, 81 i 82 powyżej).

(a) Zasady ogólne

145. Zasady ogólne dotyczące środków opieki nad dziećmi przedstawiono w wyroku Wielkiej Izby w sprawie *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, §§ 202-213 (zob. także między innymi, *K.O. i V.M. przeciwko Norwegii*, nr 64808/16, §§ 59-60, 19 listopada 2019 r.; *A.S. przeciwko Norwegii*, nr 60371/15, §§ 59-61, 17 grudnia 2019 r.; *Cînta przeciwko Rumunii*, nr 3891/19, § 26, 18 lutego 2020 r.; *Y.I. przeciwko Rosji*, nr 68868/14, §§ 75-78, 25 lutego 2020 r.; *Hernehult przeciwko Norwegii*, nr 14652/16, §§ 61-63, 10 marca 2020 r.; *Pedersen i inni przeciwko Norwegii*, nr 39710/15, §§ 60-62, 10 marca 2020 r.; oraz *M.L. przeciwko Norwegii*, cyt. powyżej, §§ 77-81). Mając na uwadze zakres sprawy określony w par. 130-133 powyżej, a także fakt, że przedmiot sprawy dotyczy pozbawienia władzy rodzicielskiej i zezwolenia na adopcję opisanych w par. 32-58 powyżej, przy ocenie, czy środki te były „konieczne w demokratycznym społeczeństwie”, Trybunał będzie miał na uwadze następujące zasady:

„203. Przy ustalaniu, czy ten ostatni warunek został spełniony, Trybunał rozważy, czy w świetle sprawy jako całości powody przytoczone dla uzasadnienia tego środka były właściwe i wystarczające dla celów ust. 2 art. 8 (zob. między innymi, *Paradiso i Campanelli*, cyt. powyżej, § 179). Pojęcie konieczności zakłada ponadto, że ingerencja odpowiada pilnej potrzebie społecznej, a w szczególności, że jest proporcjonalna do realizowanego celu zgodnego z prawem, z uwzględnieniem właściwej równowagi, którą należy zachować między odpowiednimi konkurującymi interesami (*ibid.*, § 181).

204. W zakresie, w jakim sprawa dotyczy życia rodzinnego dziecka, Trybunał przypomina, że istnieje szeroki konsensus, w tym w prawie międzynarodowym, na poparcie idei, że we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci, nadrzędne znaczenie ma ich najlepiej pojęty interes (zob., między innymi, *Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii* [WI], nr 41615/07, § 135, ETPCz 2010 r.). Istotnie, Trybunał podkreślił, że w sprawach dotyczących opieki nad dziećmi i ograniczeń kontaktów, interesy dziecka muszą mieć pierwszeństwo przed wszystkimi innymi względami (zob. *Jovanovic*, cyt. powyżej, § 77, oraz *Gnahoré przeciwko Francji*, nr 40031/98, § 59, ETPCz 2000-IX).

205. Jednocześnie należy zauważyć, że wzgląd na jedność rodziny i łączenie rodzin w przypadku separacji stanowią nieodłączne elementy prawa do poszanowania życia rodzinnego chronionego na mocy art. 8. W związku z tym, w przypadku zastosowania środków opieki publicznej ograniczających życie rodzinne, na władzach spoczywa pozytywny obowiązek podjęcia środków mających na celu ułatwienie połączenia rodziny tak szybko, jak to możliwe (zob. *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, § 178).

206. W przypadkach, gdy interesy dziecka i interesy rodziców są sprzeczne, art. 8 wymaga, aby władze krajowe zachowały sprawiedliwą równowagę między tymi interesami oraz aby w procesie równoważenia szczególną wagę przywiązywano do najlepiej pojętego interesu dziecka, który, w zależności od jego charakteru i wagi, może przeważać nad interesem rodziców (zob. przykładowo *Sommerfeld przeciwko Niemcom* [WI], nr 31871/96, § 64, ETPCz 2003-VIII (streszczenie) i odniesienia tamże cytowane).

207. Ogólnie rzecz biorąc, najlepiej pojęty interes dziecka nakazuje, z jednej strony, utrzymanie więzi dziecka z rodziną, z wyjątkiem przypadków, w których rodzina udowodniła, że jest szczególnie nieodpowiednia, ponieważ zerwanie takich więzi oznacza odcięcie dziecka od jego korzeni. Oznacza to, że więzi rodzinne mogą zostać zerwane tylko w bardzo wyjątkowych okolicznościach i że należy uczynić wszystko, aby zachować relacje osobiste oraz, w odpowiednich przypadkach, „odbudować” rodzinę (zob. *Gnahoré*, cyt. powyżej, § 59). Z drugiej strony, niewątpliwie w interesie dziecka leży również zapewnienie mu rozwoju w zdrowym środowisku, a rodzic nie może być uprawniony na podstawie art. 8 do zastosowania takich środków, które szkodziłyby zdrowiu i rozwojowi dziecka (zob. między innymi *Neulinger i Shuruk*, cyt. powyżej, § 136; *Elsholz przeciwko Niemcom* [WI], nr 25735/94, § 50, ETPCz 2000-VIII; oraz *Maršálek przeciwko Republice Czeskiej*, nr 8153/04, § 71, 4 kwietnia 2006 r.). Istnieje ważny międzynarodowy konsensus co do tego, że dziecko nie może zostać oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydowały zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka (zob. art. 9 ust. 1 Konwencji ONZ o prawach dziecka, przytoczony w par. 134 powyżej). Ponadto na Układających się Państwach spoczywa obowiązek wprowadzenia praktycznych i skutecznych gwarancji proceduralnych w celu ochrony najlepiej pojętego interesu dziecka oraz zapewnienia ich wdrożenia (zob. komentarz ogólny nr 14 (2013) Komitetu Praw Dziecka ONZ Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako kwestii podstawowej, par. 85 i 87, przytoczone w par. 136 powyżej).

208. Zgodnie z kolejną zasadą przewodnią nakaz opieki powinien być traktowany jako środek tymczasowy, który należy uchylić, gdy tylko pozwolą na to okoliczności, oraz że wszelkie środki ustanawiające tymczasową opiekę powinny być zgodne z ostatecznym celem, jakim jest ponowne połączenie rodziców naturalnych i dziecka (zob. przykładowo *Olsson przeciwko Szwecji* (nr 1), 24 marca 1988 r., § 81, Seria A nr 130). Wspomniany powyżej pozytywny obowiązek zastosowania środków mających na celu ułatwienie łączenia rodzin tak szybko, jak jest to racjonalnie możliwe, zaczyna ciążyć na właściwych organach ze stopniowo wzrastającą intensywnością od początku okresu opieki, z zastrzeżeniem, że będzie on zawsze równoważony z obowiązkiem uwzględnienia najlepiej pojętego interesu dziecka (zob. przykładowo *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, § 178). W tego rodzaju przypadkach adekwatność środka należy oceniać na podstawie tempa jego wprowadzenia w życie, ponieważ upływ czasu może mieć nieodwracalne skutki dla

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII

relacji pomiędzy dzieckiem a rodzicem, z którym dziecko nie mieszka (zob. między innymi *S.H. przeciwko Włochom*, nr 52557/14, § 42, 13 października 2015 r.). Zatem w przypadku, gdy odpowiedzialność za sytuację rozpadu rodziny ponoszą władze, ponieważ nie wywiązały się one z wyżej wymienionego obowiązku, nie mogą opierać decyzji o zezwoleniu na adopcję na podstawie braku więzi między rodzicami a dzieckiem (zob. *Pontes przeciwko Portugalii*, nr 19554/09, §§ 92 i 99, 10 kwietnia 2012 r.). Ponadto w przypadku zaistnienia przeszkód w łatwym i regularnym dostępie do członków rodziny więzi między nimi oraz perspektywy ich pomyślnego połączenia ulegną osłabieniu (zob. *Scozzari i Giunta*, cyt. powyżej, § 174; oraz *Olsson (nr 1)*, cyt. powyżej, § 81). Jednakże, gdy od momentu objęcia dziecka opieką publiczną upłynął znaczny okres czasu, interes dziecka, polegający na tym, aby jego faktyczna sytuacja rodzinna nie uległa ponownej zmianie, może przeważać nad interesem rodziców, polegającym na ponownym połączeniu rodziny (zob. *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, § 155).

209. W odniesieniu do zastąpienia rozwiązania polegającego na ustanowieniu rodziny zastępczej bardziej radykalnym środkiem, takim jak pozbawienie władzy rodzicielskiej i zezwolenie na przysposobienie, czego konsekwencją jest ostateczne zerwanie więzi prawnych skarżących z dzieckiem, należy powtórzyć, że „takie środki powinny być stosowane jedynie w wyjątkowych okolicznościach i mogłyby być uzasadnione jedynie wtedy, gdyby były podyktowane nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepiej pojętego interesu dziecka” (zob. przykładowo *Johansen*, cyt. powyżej, § 78 i *Aune*, cyt. powyżej, § 66). Sama natura adopcji polega na tym, że nie istnieją jakiegokolwiek realne perspektywy odbudowy lub połączenia rodziny i że w najlepiej pojętym interesie dziecka jest umieszczenie go na stałe w nowej rodzinie (zob. *R. i H. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 35348/06, § 88, 31 maja 2011 r.).

210. Przy ustalaniu, czy powody zastosowania zaskarżonych środków były właściwe i wystarczające dla celów ust. 2 art. 8 Konwencji, Trybunał będzie mieć na uwadze fakt, że postrzeganie odpowiedniości interwencji władz publicznych w opiekę nad dziećmi różni się w poszczególnych Układających się Państwach, w zależności od takich czynników jak tradycje odnoszące się do roli rodziny i interwencji państwa w sprawy rodzinne oraz dostępność zasobów przeznaczonych na realizację środków publicznych w tej konkretnej dziedzinie. Jednakże w każdym przypadku kluczowe znaczenie ma rozważenie, na czym polega najlepiej pojęty interes dziecka. Należy ponadto pamiętać, że władze krajowe mają możliwość bezpośredniego kontaktu ze wszystkimi zainteresowanymi osobami, często już na etapie rozpatrywania zastosowania środków opieki lub bezpośrednio po ich wdrożeniu. Z powyższych rozważań wynika, że zadaniem Trybunału nie jest zastępowanie władz krajowych w wykonywaniu ich obowiązków w zakresie regulacji opieki nad dziećmi i praw rodziców, których dzieci zostały objęte opieką publiczną, lecz raczej kontrola na gruncie Konwencji decyzji podjętych przez władze w ramach korzystania ze swobody oceny (zob. przykładowo *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, § 154; i *Johansen*, cyt. powyżej, § 64).

211. Margines oceny, jaki należy przyznać właściwym organom krajowym, będzie się różnić w zależności od charakteru kwestii i wagi wchodzących w grę interesów, takich jak, z jednej strony, znaczenie ochrony dziecka w sytuacji, którą ocenia się jako poważnie zagrażającą jego zdrowiu lub rozwojowi, a z drugiej strony, dążenie do ponownego połączenia rodziny tak szybko, jak pozwalają na to okoliczności. Trybunał uznaje zatem, że przy ocenie konieczności objęcia dziecka opieką władzom przysługuje szeroki margines oceny (zob. przykładowo *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, § 155; oraz *Johansen*, cyt. powyżej, § 64). Margines ten nie jest jednak

nieograniczony. Przykładowo, w niektórych sprawach Trybunał zwracał uwagę na to, czy przed objęciem dziecka opieką publiczną władze próbowały najpierw zastosować mniej drastyczne środki, takie jak środki wspierające lub zapobiegawcze, i czy okazały się one nieskuteczne (zob. przykładowo *Olsson (nr 1)*, cyt. powyżej, §§ 72-74; *R.M.S. przeciwko Hiszpanii*, nr 28775/12, § 86, 18 czerwca 2013 r., § 86; oraz *Kutzner przeciwko Niemcom*, nr 46544/99, § 75, ETPCz 2002-I). Ścisłej kontroli wymagają wszelkie dalsze ograniczenia, takie jak ograniczenia nakładane przez władze na prawa rodziców do kontaktów z dzieckiem, oraz wszelkie zabezpieczenia prawne mające na celu zapewnienie skutecznej ochrony prawa rodziców i dzieci do poszanowania ich życia rodzinnego. Takie dalsze ograniczenia pociągają za sobą niebezpieczeństwo faktycznego ograniczenia stosunków rodzinnych między rodzicami a małym dzieckiem (zob. *K. i T. przeciwko Finlandii*, cyt. powyżej, *ibid.*, oraz *Johansen*, cyt. powyżej, *ibid.*).

212. W sprawach dotyczących środków opieki publicznej Trybunał będzie ponadto uwzględniał proces decyzyjny władz, aby ustalić, czy został on przeprowadzony w sposób gwarantujący, że poglądy i interesy rodziców naturalnych zostaną przedstawione i należycie uwzględnione przez władze oraz że będą oni w stanie skorzystać w odpowiednim czasie z wszelkich dostępnych im środków odwoławczych (zob. przykładowo *W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 8 lipca 1987 r., § 63, Seria A nr 121, oraz *Elsholz*, cyt. powyżej, § 52). Należy ustalić, czy uwzględniając szczególne okoliczności sprawy, a szczególnie poważny charakter decyzji, które mają być podjęte, rodzice zostali włączeni w proces podejmowania decyzji, postrzegany jako całość, w stopniu wystarczającym do zapewnienia im wymaganej ochrony ich interesów i czy mogli w pełni przedstawić swoje argumenty (zob. przykładowo *W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, cyt. powyżej, § 64; *T.P. i K.M. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 28945/95, § 72, ETPCz 2001-V (streszczenie); *Neulinger i Shuruk*, cyt. powyżej, § 139; oraz *Y.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 4547/10, § 138, 13 marca 2012 r.) (...)

213. To, czy proces decyzyjny wystarczająco chronił interesy rodzica, zależy od szczególnych okoliczności każdej sprawy (zob. przykładowo *Sommerfeld*, cyt. powyżej, § 68) (...)

(b) Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

146. Przechodząc konkretnie do analizy konieczności zaskarżonych środków, Trybunał zauważa, że Sąd Okręgowy zdecydował o zastąpieniu pieczy zastępczej nad X adopcją po przeprowadzeniu trwającej dwa dni rozprawy, w której skarżąca uczestniczyła wraz ze swym obrońcą. Zeznania złożyło ośmiu świadków. Czterech świadków, w tym psychologowie S.H.G. i K.P., złożyło zeznania w charakterze biegłych. W składzie orzekającym Sądu Okręgowego zasiadało trzech sędziów zawodowych, jeden psycholog i jeden ławnik (zob. par. 43 powyżej). Podobnie szeroko zakrojone postępowania przeprowadziły Regionalna Rada Opieki Społecznej i Sąd Rejonowy (zob. par. 34 i 40 powyżej).

147. Trybunał zauważa ponadto, że podejmując decyzję o zastąpieniu opieki zastępczej nad X adopcją, wbrew życzeniom jego biologicznej matki, Sąd Okręgowy zasadniczo wskazał podstawy przedstawione poniżej: X mieszkał w rodzinie zastępczej przez cztery i pół roku; negatywnie reagował na kontakt ze skarżącą; przywiązał się do swoich rodziców

zastępczych; był dzieckiem w szczególnie trudnej sytuacji, potrzebującym stabilizacji (zob. w szczególności par. 44-50 powyżej). Ponadto, adopcja – inaczej niż dalsza piecza zastępcza – wykluczyłaby możliwość żądania przez skarżącą w przyszłości, by X wrócił do niej, a także wyeliminowałaby potencjalne konflikty pomiędzy skarżącą a rodzicami zastępczymi związane z różnicami w ich poglądach kulturowych i religijnych (zob. w szczególności par. 56 powyżej).

148. Trybunał zauważa ponadto, że Sąd Okręgowy przyjął twierdzenie skarżącej, że w odnośnym czasie kontynuowanie opieki zastępczej leżało w najlepiej pojętym interesie X. W związku z tym Trybunał uznaje, że w toku zaskarżonego postępowania interes skarżącej, by uniknąć przysposobienia, wynikał przede wszystkim z ostatecznego i definitywnego charakteru tego środka. Z uwagi na fakt, że rodzice zastępczy nie życzyli sobie tak zwanej „otwartej adopcji”, która obejmowałaby kontakty po adopcji (zob. par. 51 powyżej), adopcja skutkowałaby utratą przez skarżącą, *de facto* i *de iure*, prawa do przyszłych kontaktów z dzieckiem. Ponadto interes skarżącej w kontynuowaniu opieki zastępczej nad X, a nie w przekształceniu jej w adopcję, wynikał z wyrażonego prawdopodobieństwa, że ten ostatni środek doprowadziłby do zmiany wyznania jej syna, wbrew jej życzeniom.

149. Trybunał ponownie zauważa, że adopcja co do zasady pociąga za sobą zerwanie więzi rodzinnych w stopniu, który zgodnie z jego orzecznictwem jest dopuszczalny tylko w bardzo wyjątkowych okolicznościach i może być uzasadniony tylko wtedy, gdy jest motywowany nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepszego interesu dziecka (zob. *Strand Lobben i inni*, §§ 206 i 207, przytoczone w par. 145 powyżej). Wynika to z faktu, że sama natura adopcji polega na tym, że nie istnieją jakiegokolwiek realne perspektywy odbudowy lub połączenia rodziny i że w najlepiej pojętym interesie dziecka jest umieszczenie go na stałe w nowej rodzinie (*ibid.*, § 209). Zważywszy na charakter tych kwestii i powagę wchodzących w grę interesów, w odniesieniu do takich decyzji konieczna jest ściślejsza kontrola (*ibid.*, §§ 209 i 211).

150. W tym kontekście należy podkreślić, że niezależnie od tego, czy skarżąca zgodziła się w trakcie postępowania adopcyjnego na kontynuowanie opieki zastępczej nad X, i niezależnie od tego, czy władze krajowe słusznie rozważały długoterminową opiekę zastępczą nad X w przypadku niedokonania adopcji, zarówno skarżącej, jak i jej synowi w dalszym ciągu przysługiwało prawo do poszanowania życia rodzinnego na mocy art. 8 Konwencji. Fakt, że skarżąca nie wystąpiła z wnioskiem o połączenie rodziny, nie zwalniał władz z ich ogólnego obowiązku uwzględnienia najlepiej pojętego interesu X w utrzymaniu więzi rodzinnych ze skarżącą, zachowania ich osobistych relacji oraz, w domyśle, zapewnienia im możliwości wzajemnych kontaktów, o ile było to racjonalnie wykonalne i zgodne z najlepiej pojętym interesem X (zob. *Strand Lobben i inni*, § 207, przytoczony w par. 145 powyżej). Powyższe

stwierdzenie ma zasadnicze znaczenie dla zbadania przez Trybunał, czy władze krajowe przedstawiły odpowiednie i wystarczające powody, aby wykazać, że okoliczności sprawy były na tyle wyjątkowe, że uzasadniały całkowite i definitywne zerwanie więzi między X a skarżącą i były motywowane nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepiej pojętego interesu dziecka, a także czy podejmując taką decyzję, zachowały właściwą równowagę między sprzecznymi interesami.

151. Ponadto Trybunał jest w pełni świadomy priorytetowego charakteru interesu dziecka w procesie decyzyjnym. Jednakże proces prowadzący do pozbawienia władzy rodzicielskiej i wyrażenia zgody na adopcję pokazuje, że władze krajowe nie podjęły próby rzeczywistego wyważenia interesów dziecka i interesów jego rodziny biologicznej, ale skupiły się na interesach dziecka, zamiast próbować połączyć oba rodzaje interesów, a ponadto nie wzięły poważnie pod uwagę jakiegokolwiek możliwości utrzymania przez dziecko kontaktu z jego rodziną biologiczną (zob. także *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, § 220). W tym kontekście Trybunał nie jest przekonany, że właściwe władze krajowe należycie rozważyły potencjalne znaczenie faktu, że skarżąca nie złożyła wniosku o uchylenie nakazu opieki, a jedynie sprzeciwiła się adopcji na tej podstawie, że chciała zachować prawo do kontaktu ze swoim dzieckiem (zob. par. 43 powyżej). W tym względzie, biorąc pod uwagę, że decyzja Sądu Okręgowego opierała się w znacznej mierze na ocenie przywiązania X do jego rodziny zastępczej, podstawa faktyczna, na której Sąd ten oparł się przy dokonywaniu tej oceny, wydaje się wskazywać na niedociągnięcia w procesie decyzyjnym.

152. W tym względzie Trybunał zauważa, że w postępowaniu przed Sądem Okręgowym kluczową rolę odegrała kwestia kontaktów między skarżącą a X, a zwłaszcza reakcje X na spotkania, które odbywały się w okresie po objęciu go pieczą zastępczą. W związku z tym Trybunał zwraca szczególną uwagę na fakt, iż kontekst podjęcia przedmiotowej decyzji był taki, że w rzeczywistości kontakty między skarżącą a jej synem od samego początku objęcia go opieką były bardzo ograniczone. W dniu 10 grudnia 2010 r., kiedy wydano nakaz opieki, Regionalna Rada Opieki Społecznej podjęła decyzję o przyznaniu skarżącej prawa do kontaktów przez dwie godziny, cztery razy w roku, a Sąd Rejonowy w wyroku z dnia 6 września 2011 r. ustanowił prawo do kontaktów przez jedną godzinę, sześć razy w roku (zob. par. 22 i 29 powyżej). Wydaje się zatem, że w okresie pomiędzy rokiem 2013 a datą wydania decyzji Sądu Okręgowego X spotkał się ze skarżącą tylko dwa razy (zob. par. 49 powyżej). Trybunał uznał, że tak znikomy kontakt między skarżącą a X po wydaniu nakazu opieki stanowił ograniczony dowód, na podstawie którego można by wyciągnąć jednoznaczne wnioski odnośnie do tego, czy – w 2015 r., kiedy wydano zaskarżoną decyzję – w najlepiej pojętym interesie X byłoby pozbawienie

skarżącej prawa do kontaktów z nim w przyszłości (zob. *mutatis mutandis*, *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, § 221).

153. Ponadto Trybunał zauważa, że uzasadnienie decyzji Sądu Okręgowego wiązało się przede wszystkim z potencjalnymi skutkami odebrania X rodzicom zastępczym i jego powrotu do skarżącej, a nie podstawami zakończenia wszelkich kontaktów między X a skarżącą. W tym względzie wydaje się, że Sąd Okręgowy przywiązał większą wagę do sprzeciwu rodziców zastępczych wobec „otwartej adopcji” niż do interesu skarżącej polegającego na możliwości kontynuowania życia rodzinnego z dzieckiem poprzez kontakt z nim.

154. Ponadto Trybunał ma zastrzeżenia co do tego, że Sąd Okręgowy położył nacisk na potrzebę uprzedzenia skarżącej o możliwości skorzystania w przyszłości ze środków prawnych w celu zakwestionowania nakazu opieki lub ustaleń dotyczących prawa do odwiedzin. Chociaż rzeczywiście mogą istnieć przypadki, w których ze względu na szczególne okoliczności sprawy, powtarzające się postępowanie sądowe może zaszkodzić danemu dziecku i dlatego należy wziąć to pod uwagę, skorzystanie przez rodzica biologicznego ze środków odwoławczych nie może być automatycznie uznawane za czynnik przemawiający na korzyść adopcji (zob. *Strand Lobben i inni*, cyt. powyżej, §§ 212 i 223). Trybunał zauważa w tym względzie, że prawa procesowe rodziców biologicznych, w tym ich prawo do dostępu do postępowania w celu uchylecia nakazu opieki lub złagodzenia ograniczeń w kontaktach z dzieckiem, stanowią integralną część ich prawa do poszanowania życia rodzinnego przyznanego na mocy art. 8 Konwencji (zob. przykładowo *M.L. przeciwko Norwegii*, cyt. powyżej, § 95).

155. Odnośnie do szczególnego aspektu sprawy, tj. religii muzułmańskiej skarżącej i jej pragnienia, aby X był wychowywany zgodnie z jej przekonaniami religijnymi i pochodzeniem, należy zauważyć, że Sąd Okręgowy przyznał, iż interes w zapewnieniu przywiązania X do środowiska rodziny zastępczej wymagał zrównoważenia z innymi ważnymi względami. Chodziło nie tylko o wspomnianą powyżej okoliczność, że rodzice adopcyjni nie byli skłonni ubiegać się o otwartą adopcję, ale także do aspektów związanych z pochodzeniem etnicznym, kulturą i religią oraz konwersją religijną, w szczególności w świetle różnic między wyznaniem skarżącej i wyznaniem przyszłych rodziców adopcyjnych (zob. par. 51 powyżej).

156. W tym kontekście Sąd Okręgowy przeprowadził dowód z opinii dwóch biegłych sądowych, którzy przedstawili informacje na temat czynników utrudniających adopcję w islamie; jeden z biegłych podkreślił, że w każdej sprawie ocenę należy przeprowadzić z uwzględnieniem potrzeb dziecka (zob. par. 52 powyżej).

157. Ponadto, badając źródła prawa międzynarodowego, Sąd Okręgowy ustalił, iż na ich podstawie nie można wnioskować, że adopcja dziecka

pochodzenia muzułmańskiego jest w Norwegii zabroniona. Trybunał zwraca szczególną uwagę na fakt, że Sąd Okręgowy powołał się na art. 20 ust. 3 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, potwierdzając, że w przypadku oceny możliwych rozwiązań, w tym adopcji, „należy należycie uwzględnić potrzebę zapewnienia ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego pochodzenie etniczne, religijne, kulturowe i językowe” (zob. par. 53 powyżej), innymi słowy, na normę, która co do istoty odpowiada wymogom Konwencji i jest z nimi zgodna (zob. par. 143-144 powyżej).

158. Sąd Okręgowy zbadał również, w jaki sposób skarżąca mogłaby postrzegać adopcję ze względu na wyznawaną przez nią religię (zob. par. 55 powyżej). Wypowiedział się także na temat wyboru rodziny zastępczej i w tym kontekście założył, że nie było dostępnych rodziców zastępczych, których tożsamość kulturowa byłaby bardziej zbliżona do tożsamości skarżącej. Zauważył, iż powszechnie wiadomo było, iż występuje poważny niedobór rodziców zastępczych ze środowisk mniejszościowych i że niezależnie od oceny wyboru domu zastępczego, początkowe objęcie pieczą wywarło wpływ na ocenę najlepiej pojętego interesu X w czasie wydawania wyroku (zob. par. 54 powyżej). W dalszej kolejności Sąd Okręgowy zbadał, co można uznać za wartości X w momencie ewentualnej adopcji, w świetle wychowywania go przez rodziców zastępczych (zob. par. 55 powyżej). Zauważył ponadto, że różnice religijne, o których mowa, mogą również powodować trudności w odniesieniu do kontynuowania ustaleń dotyczących rodziny zastępczej, zanim doszedł do wniosku, że decydujące znaczenie należy przywiązać do tego, w jaki sposób adopcja stworzy jasną sytuację, wzmocni rozwój tożsamości X i uczyni go równym członkiem rodziny, z którą mieszkał (zob. par. 56 powyżej).

159. Trybunał ponownie stwierdza, że w niniejszej instancji jego jurysdykcja ograniczona jest do postępowań prowadzonych w latach 2013-2015 (zob. par. 130-133 powyżej). A zatem decyzja o wyborze rodziny zastępczej dla X w 2010 r. nie podlega jurysdykcji Trybunału. Jednakże, jak wynika z uzasadnienia Sądu Okręgowego, o którym mowa w poprzednim paragrafie, wybór rodziny zastępczej dokonany w 2010 r. był czynnikiem istotnym dla oceny kwestii pozbawienia władzy rodzicielskiej i zezwolenia na adopcję w 2015 r., ponieważ początkowa decyzja o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej miała znaczący wpływ na to, co uznano za najlepiej pojęty interes X w czasie wydawania wyroku.

160. W postępowaniu przed Trybunałem pozwany Rząd przedstawił materiały wskazujące, że władze krajowe podjęły w tym czasie starania w celu znalezienia rodziny zastępczej, która odpowiadałaby interesom skarżącej (zob. par. 16-18 powyżej). Po wydaniu nakazu opieki skarżąca została poinformowana, że znalezienie somalijskiej rodziny zastępczej nie było możliwe (zob. par. 27 powyżej), a w trakcie składania odwołania od

nakazu opieki zrezygnowała z alternatywnego wniosku o umieszczenie X w somalijskiej lub muzułmańskiej rodzinie zastępczej (zob. par. 28 powyżej).

161. Trybunał zauważa, że prawa skarżącej wynikające z art. 8 Konwencji, interpretowane w świetle art. 9, mogły zostać zrealizowane nie tylko poprzez ostateczne znalezienie rodziny zastępczej, która odpowiadałaby jej kulturowemu i religijnemu pochodzeniu. Powołuje się przy tym na dokonywane przez sądy krajowe oceny różnych interesów, jakie należy uwzględnić w toku całego postępowania w tego rodzaju sprawach, w których nadrzędnym pozostać musi najlepiej pojęty interes dziecka (zob. w szczególności par. 23-26, 36-37 i 51-56 powyżej), a także na stosunkowo szerokie porozumienie w prawie międzynarodowym, zgodnie z którym w okolicznościach takich jak w niniejszej sprawie władze krajowe podlegają obowiązkowi w zakresie środków, a nie rezultatu (zob. par. 80-82 powyżej). Trybunał nie może również kwestionować faktu, że z dostępnych informacji wynika, iż działania władz obejmowały czynności mające na celu znalezienie dla X rodziny zastępczej, która byłaby bardziej odpowiednia z tego punktu widzenia, a które ostatecznie okazały się nieskuteczne (zob. par. 17 powyżej). Niemniej jednak Wielka Izba zgadza się z Izbą (zob. par. 64 wyroku Izby), że późniejsze ustalenia dotyczące możliwości utrzymywania przez skarżącą regularnych kontaktów z dzieckiem (zob. par. 152 powyżej), których kulminacją była decyzja o zezwoleniu na adopcję X (zob. par. 44-56 powyżej), nie uwzględniały w należyтым stopniu interesu skarżącej w umożliwieniu X zachowania przynajmniej pewnych więzi z jego pochodzeniem kulturowym i religijnym.

162. Mając na uwadze wszystkie powyższe rozważania, Trybunał nie jest przekonany, że pozbawiając skarżącą władzy rodzicielskiej w odniesieniu do X i zezwalając na jego adopcję przez rodziców zastępczych, władze krajowe nie uwzględniły w wystarczającym stopniu prawa skarżącej do poszanowania życia rodzinnego, w szczególności do wzajemnego interesu matki i dziecka w utrzymaniu więzi rodzinnych i relacji osobistych, a tym samym możliwości utrzymywania przez nich kontaktów. Powody przedstawione na poparcie decyzji nie były wystarczające, by wykazać, że okoliczności sprawy były na tyle wyjątkowe, że uzasadniały całkowite i definitywne zerwanie więzi między X a skarżącą, lub że decyzja w tym zakresie była motywowana nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepiej pojętego interesu X. Podkreślając wagę ingerencji i powagę wchodzących w grę interesów, Trybunał uznaje również, że proces decyzyjny prowadzący do definitywnego zerwania więzi między skarżącą a X, nie został przeprowadzony w sposób zapewniający należyte uwzględnienie wszystkich argumentów i interesów skarżącej. Doszło zatem do naruszenia art. 8.

II. ZASTOSOWANIE ARTYKUŁU 41 I ARTYKUŁU 46 KONWENCJI

A. Artykuł 41 Konwencji

163. Artykuł 41 Konwencji stanowi:

„Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.”

1. Szkoda

164. W postępowaniu przed Wielką Izbą skarżąca domagała się zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej, nie określając jego wysokości.

165. Rząd nie zgłosił szczegółowych uwag w odniesieniu do tego roszczenia.

166. Trybunał zauważa, że skarżąca nie przedstawiła roszczeń dotyczących słusznego zadośćuczynienia w swojej odpowiedzi z dnia 23 marca 2017 r. na pismo Trybunału z dnia 9 lutego 2017 r. ani w żaden inny sposób w terminie wyznaczonym przez Trybunał w tym piśmie. Nie przedstawiła również takiego roszczenia w żadnym innym momencie w toku postępowania przed Izbą. Trybunał zauważa również, że we wniosku skarżącej z dnia 17 marca 2020 r. o zmianę wyroku Izby w celu uwzględnienia zasądzenia słusznego zadośćuczynienia, stwierdziła ona, że brak wniesienia przez nią roszczenia w zakresie słusznego zadośćuczynienia wynikał jedynie z niedopatrzania.

167. Zgodnie z art. 60 ust. 2 Regulaminu Trybunału skarżący powinien przedstawić szczegółowe dane dotyczące wszystkich roszczeń, wraz z wszelkimi istotnymi dokumentami na ich potwierdzenie, w terminie wyznaczonym na składanie przez skarżącego uwag odnośnie do przedmiotu spraw. W razie niespełnienia przez skarżącego wymogów określonych w poprzedzających ustępach, Izba może odrzucić roszczenia w całości lub w części (art. 60 ust. 3). We wspomnianym powyżej piśmie do skarżącej z dnia 9 lutego 2017 r. Trybunał zwrócił uwagę na te kwestie.

168. Ponadto, co do zasady w sprawach przekazywanych na podstawie art. 43 Konwencji Trybunał stosuje praktykę, zgodnie z którą roszczenie o słuszne zadośćuczynienie pozostaje takie samo, jak pierwotnie zgłoszone przed Izbą, a skarżący może na tym etapie zgłaszać jedynie roszczenia z tytułu kosztów i wydatków poniesionych w związku z postępowaniem przed Wielką Izbą (zob. *Nagmetov przeciwko Rosji* [WI], nr 35589/08, § 63, 30 marca 2017 r.).

169. W przywołanym powyżej wyroku w sprawie *Nagmetov* Trybunał przyjął podejście, jakie należy stosować w wyjątkowych sytuacjach w celu podjęcia decyzji, czy Trybunał powinien przyznać słuszne

zadośćuczynienie. Stwierdził, że w przypadku braku prawidłowo wniesionego „roszczenia” o słuszne zadośćuczynienie, przed rozważeniem istotnych względów przemawiających za przyznaniem słusznego zadośćuczynienia w pierwszej kolejności należy ustalić, czy spełniono szereg warunków wstępnych.

170. Jednakże z akt sprawy nie wynika, aby skarżąca wyraziła wyraźną wolę wystąpienia z roszczeniem o słuszne zadośćuczynienie w postępowaniu zwykłym przed Izbą (por. *Nagmetov*, cyt. powyżej, § 85). Zatem, mając na uwadze art. 60 Regulaminu Trybunału, Trybunał nie przyznaje zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej na podstawie art. 41 Konwencji.

2. Koszty i wydatki

171. Skarżąca domagała się łącznie kwoty 383 906,25 koron norweskich (NOK), tj. około 37 650 euro (EUR) na pokrycie kosztów i wydatków w postępowaniu przed Wielką Izbą.

172. Koszty i wydatki obejmują koszty związane z pracą jej adwokata w wymiarze 30 godzin w związku z wnioskiem o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, sporządzeniem memoriału skarżącej przed Wielką Izbą oraz badaniem dokumentów sprawy w tym zakresie. Adwokat skarżącej poświęcił ponadto 35 godzin pracy na zapoznanie się z memoriałem Rządu i przygotowanie projektu ustnych oświadczeń skarżącej w postępowaniu przed Wielką Izbą. Przy stawce 2 500 koron norweskich za godzinę, wynagrodzenie za pracę adwokata wyniosło zatem 162 500 koron norweskich, czyli około 16 000 euro.

173. Ponadto koszty i wydatki skarżącej obejmowały pracę doradcy, pana Henriksena, w wymiarze 10 godzin, polegającą na zbadaniu aspektów stanu faktycznego, prawa norweskiego i orzecznictwa Trybunału, a także doktryny, oraz udział w sporządzeniu memoriału skarżącej. Poświęcił on ponadto 15 godzin pracy na zapoznanie się z memoriałem Rządu, weryfikację i uzupełnienie sporządzonego przez adwokata projektu ustnych oświadczeń skarżącej, a także uczestniczył w rozprawie przed Wielką Izbą w formie wideokonferencji. Przy stawce 2 500 koron norweskich za godzinę, wynagrodzenie za pracę p. Henriksena wyniosło zatem 62 500 koron norweskich, czyli około 6 100 euro.

174. Dodatkowo skarżąca zaangażowała jako doradców p. M. Andenæsa i p. E. Bjørge, którzy spędzili po 10 godzin na badaniu orzecznictwa Trybunału i doktryny, a także na przeglądzie i współtworzeniu projektu memoriału skarżącej przed Wielką Izbą. Ponadto zarówno pan M. Andenæs, jak i p. E. Bjørge poświęcili po 10 godzin pracy na zapoznanie się z memoriałem Rządu, weryfikację i uzupełnienie sporządzonego przez adwokata projektu ustnych oświadczeń skarżącej, a także uczestniczyli w rozprawie przed Trybunałem w formie wideokonferencji. Przy stawce 2 500 koron norweskich za godzinę, wynagrodzenie za pracę p. M. Andenæsa i p.

E. Bjørge wyniosło zatem 100 000 koron norweskich, czyli około 9 800 euro.

175. Ponadto skarżąca poniosła koszty tłumaczeń w wysokości 27 281,25 koron norweskich, kiedy złożyła memoriał przed Wielką Izbą, oraz dodatkowe 10 875 koron norweskich przed rozprawą, co daje kwotę 38 156,25 koron norweskich, czyli około 3 700 euro. Zatrudniła ona również technika dźwięku, który był obecny podczas przesłuchania przed Wielką Izbą i odpowiednich sesji testowych. Odnośny koszt wyniósł 8 750 NOK, tj. około 850 EUR. Wniosła również o zwrot wydatków poniesionych na wynajem pomieszczeń, z których skarżąca i jej obrońca uczestniczyli w rozprawie Trybunału przy wykorzystaniu technologii wideokonferencji, w wysokości 12 000 NOK, około 1 200 EUR. Wydatki związane z podróżą i zakwaterowaniem skarżącej, jak również koszty lokalu, w którym odbyła się rozprawa, zostały pokryte w ramach systemu pomocy prawnej Rady Europy.

176. Rząd nie przedstawił żadnych uwag odnośnie do roszczenia skarżącej dotyczącego pokrycia kosztów i wydatków.

177. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału, skarżący jest uprawniony do otrzymania zwrotu kosztów oraz wydatków w takim zakresie, w jakim wykazał, że były one rzeczywiście i konieczne poniesione, i były uzasadnione co do wysokości. W niniejszej sprawie Trybunał mając wzgląd na przedstawione dokumenty i powyższe kryteria, Trybunał uznaje za stosowne przyznać kwotę 30 000 euro na pokrycie kosztów postępowania przed Wielką Izbą.

3. Odsetki za zwłokę

178. Trybunał uznaje za właściwe, by odsetki z tytułu niewypłacenia zasądzonych kwot zostały ustalone zgodnie ze stopą kredytu Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia plus trzy punkty procentowe.

B. Artykuł 46 Konwencji

179. W uwagach przedstawionych przed Wielką Izbą skarżąca podniosła, po raz pierwszy w toku postępowania przed Trybunałem, że Trybunał powinien wskazać indywidualne środki na podstawie art. 46 Konwencji. Nie precyzując jednak wyraźnie, jakie środki przewiduje, odniosła się w szczególności do możliwości nakazania wznowienia postępowania adopcijnego.

180. Trybunał przypomina, że na mocy art. 46 Konwencji, Układające się Strony zobowiązały się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami, a nad wykonaniem wyroków czuwa Komitet Ministrów. Oznacza to, że wyrok, w którym Trybunał stwierdza naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, nakłada na pozwane Państwo obowiązek nie tylko zapłaty na rzecz

odpowiednich osób kwot zasądzonych tytułem słusznego zadośćuczynienia, ale również wyboru – pod nadzorem Komitetu Ministrów – środków ogólnych i/lub, w odpowiednich przypadkach, indywidualnych, jakie Państwo to przyjmie w ramach swego krajowego porządku prawnego w celu położenia kresu naruszeniu stwierdzonemu przez Trybunał oraz zadośćuczyni, w takim wymiarze jak to możliwe, jego skutkom (zob. między innymi *Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii* [WI], nr 26374/18, § 311, 1 grudnia 2020 r.).

181. Trybunał zauważa ponadto, że jego wyroki mają zasadniczo charakter deklaracyjny i że, ogólnie rzecz biorąc, do zainteresowanego państwa należy przede wszystkim wybór, z zastrzeżeniem nadzoru ze strony Komitetu Ministrów, środków, które należy zastosować w jego krajowym porządku prawnym w celu wywiązania się z obowiązku wynikającego z art. 46 Konwencji, pod warunkiem, że takie środki są zgodne z wnioskami i duchem wyroku Trybunału. Jednakże w pewnych szczególnych okolicznościach Trybunał uznał za przydatne wskazanie pozwanemu państwu rodzaju środków, które mogą zostać zastosowane w celu położenia kresu sytuacji – często o charakterze systemowym – która doprowadziła do stwierdzenia naruszenia. (*ibid.*, § 312).

182. W odniesieniu do wniosku skarżącej w niniejszej sprawie, Trybunał po pierwsze zauważa, że w sprawach tego rodzaju co do zasady nadrzędnym celem musi być najlepiej pojęty interes dziecka, również w przypadku rozważania wskazania wszelkich indywidualnych środków, jakie należy podjąć na podstawie art. 46 Konwencji (zob., *mutatis mutandis*, *Haddad przeciwko Hiszpanii*, nr 16572/17, § 79, 18 czerwca 2019 r.; oraz *Omorefe przeciwko Hiszpanii*, nr 69339/16, § 70, 23 czerwca 2020 r.).

183. Trybunał zauważa, że X i jego rodzice adopcyjni prowadzą obecnie wspólne życie rodzinne, a indywidualne środki mogłyby ostatecznie pociągnąć za sobą ingerencję w poszanowanie tego życia rodzinnego. Z powyższego wynika, że fakty i okoliczności istotne z punktu widzenia art. 46 Konwencji mogą rodzić nowe kwestie, które nie zostały uwzględnione w niniejszym wyroku co do meritum sprawy (zob. *mutatis mutandis* *Johansen przeciwko Norwegii* (dec.), nr 12750/02, 10 października 2002 r.).

184. Ponadto, mimo że skarżąca nie domagała się zastosowania jakiegokolwiek środka o bardziej ogólnym charakterze, Trybunał zauważa, że w zakresie, w jakim może istnieć pewna kwestia systemowa, pozwany Rząd wykazał, że podejmuje wysiłki w celu wykonania wyroków wydanych przez Trybunał dotyczących różnych rodzajów środków opieki społecznej nad dziećmi, w których stwierdzono naruszenia art. 8 (zob. przykładowo par. 62-66 powyżej). Zauważa również, że w pozwanym Państwie prowadzony jest właśnie proces wprowadzania nowych przepisów (zob. par. 67 powyżej).

185. Z powyższych względów Trybunał nie uważa, że należy wskazać jakiegokolwiek środki na podstawie art. 46 Konwencji.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ

1. *Uznaje*, jednomyślnie, że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji;
2. *Uznaje*, jednomyślnie,
  - a) że pozwane Państwo ma obowiązek wypłacić skarżącej, w terminie trzech miesięcy, kwotę 30 000 EUR (trzydzieści tysięcy euro), wraz z ewentualnymi podatkami, z tytułu poniesionych kosztów i wydatków, w przeliczeniu na walutę pozwanego Państwa po kursie wymiany obowiązującym w dniu rozliczenia;
  - b) od wygaśnięcia powyższego trzymiesięcznego terminu do momentu zapłaty płatne od tej sumy będą zwykłe odsetki obliczone według stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego na koniec dnia plus trzy punkty procentowe;
3. *Oddala*, stosunkiem czternastu głosów do trzech, pozostałą część roszczenia skarżącej dotyczącą słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i francuskim, i obwieszczono na rozprawie publicznej w siedzibie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, w dniu 10 grudnia 2021 r., zgodnie z art. 77 ust. 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

{signature_p_2}

Søren Prebensen
Zastępca Kanclerza

Jon Fridrik Kjølbro
Przewodniczący

Zgodnie z art. 45 ust. 2 Konwencji i art. 74 ust. 2 Regulaminu Trybunału, do niniejszego wyroku załączono następujące zdania odrębne:

- a) częściowo odrębne zdanie sędziów P. Lemmensa i I.A. Motoc;
- b) częściowo odrębne zdanie sędziego G.A. Serghidesa.

J.F.K.
S.C.P.

WSPÓLNE CZĘŚCIOWO ODREBNE ZDANIE SĘDZIÓW P. LEMMENSA I I.A. MOTOC

1. W pełni zgadzamy się z wyrokiem w zakresie, w jakim stwierdzono w nim naruszenie art. 8 Konwencji. Zgadza się również z przyznaniem kwoty (co najmniej) 30 000 euro [EUR] tytułem zwrotu kosztów i wydatków poniesionych przez skarżącą.

2. Z ubolewaniem jednak nie możemy podzielić wniosku większości, zgodnie z którym nie należy przyznawać dalszego słusznego zadośćuczynienia (zob. pkt 3 sentencji). Naszym zdaniem Trybunał powinien był przyznać zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową. Uważamy ponadto, że należało przyznać zwrot kosztów i wydatków w wyższej kwocie.

Zadośćuczynienie z tytułu szkody niemajątkowej

3. Większość zauważa, że skarżąca nie przedstawiła żadnych roszczeń o słusne zadośćuczynienie w terminie wyznaczonym przez Trybunał na etapie postępowania przed Izbą. Skarżąca stwierdziła, że było to spowodowane niedopatrzeniem (zob. par. 166 wyroku). Następnie większość zastosowała art. 60 ust. 2 Regulaminu Trybunału i odrzuciła roszczenie o zadośćuczynienie przedstawione przed Wielką Izbą (zob. par. 167). [Większość] nie skorzystała z przysługującej Trybunałowi możliwości przyznania słusznego zadośćuczynienia w niektórych sytuacjach, nawet w przypadku braku prawidłowo zgłoszonego roszczenia (zob. par. 169-70 wyroku, odnoszące się do sprawy *Nagmetov przeciwko Rosji* [WI], nr 35589/08, § 63, 30 marca 2017 r.).

4. Należy przypomnieć, że art. 41 Konwencji upoważnia Trybunał do przyznania stronie poszkodowanej takiego zadośćuczynienia, jakie uzna on za stosowne (zob. *O’Keeffe przeciwko Irlandii* [WI], nr 35810/09, § 199, ETPCz 2014 r.; *Karácsony i inni przeciwko Węgrom* [WI], nr 42461/13 i 44357/13, § 179, 17 maja 2016 r.; *Nagmetov*, cyt. powyżej, § 57; *Lopes de Sousa Fernandes przeciwko Portugalii* [WI], nr 56080/13, § 245, 19 grudnia 2017 r.; *Mihalache przeciwko Rumunii* [WI], nr 54012/10, § 145, 8 lipca 2019 r.; *Magyar Kétfarkú Kutya Párt przeciwko Węgrom* [WI], nr 201/17, § 122, 20 stycznia 2020 r. oraz *Molla Sali przeciwko Grecji* (słusne zadośćuczynienie) [WI], nr 20452/14, § 32, 18 czerwca 2020 r.).

5. Jak przyznał Trybunał w sprawie *Nagmetov*, „[a]rtykuł 41 Konwencji [jest] podstawowym przepisem prawnym dotyczącym słusznego zadośćuczynienia, normą o wyższej hierarchii wartości (zob. *mutatis mutandis*, *Cypr przeciwko Turcji* (słusne zadośćuczynienie) [WI], nr 25781/94, § 42, ETPCz 2014 r.) oraz normą, która ma zastosowanie w kontekście systemu ochrony praw człowieka uzgodnionego przez Układające się Strony” (zob. *Nagmetov*, cyt. powyżej, § 76). W związku z

tym we wspomnianej sprawie orzekł, że „choć zwykle nie rozpatrywałby z urzędu kwestii słusznego zadośćuczynienia, ani Konwencji, ani Protokoły do niej nie wykluczają możliwości skorzystania przez Trybunał ze swobody uznania na podstawie art. 41 Konwencji. Trybunał pozostaje zatem uprawniony do przyznania, w sposób rozsądny i umiarkowany, słusznego zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej powstałej w wyjątkowych okolicznościach danej sprawy, jeżeli „roszczenie” nie zostało prawidłowo zgłoszone zgodnie z Regulaminem Trybunału” (*ibid.*).

6. Niniejsza sprawa ma taki charakter, że jej okoliczności można i należy uznać za „wyjątkowe”. Ponadto, uwzględniając a) fakt, że tylko z powodu niedopatrzenia w trakcie postępowania przed Izbą nie wniesiono roszczenia o zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową oraz b) że nie jest pewne, w jakim zakresie skarżąca będzie kiedykolwiek mogła ponownie mieć kontakt z synem (zob. par. 183 wyroku), jesteśmy zdania, że należy się jej pewnego rodzaju zadośćuczynienie za poniesioną szkodę niemajątkową.

Skarżąca nie określiła wysokości takiego zadośćuczynienia. Z uwagi na takie okoliczności nie jest konieczne, abyśmy w ramach zdania odrębnego określali taką kwotę.

Zwrot kosztów i wydatków

7. Większość przyznała kwotę w wysokości 30 000 EUR, pokrywającą część kosztów postępowania przed Wielką Izbą (zob. par. 177 wyroku).

Kwotę tę należy porównać z roszczeniem skarżącej w wysokości 37 650 EUR (zob. par. 171), odnoszącym się do następujących pozycji:

- (a) wynagrodzenie adwokata: około 16 000 EUR (zob. par. 172);
- (b) wynagrodzenie dodatkowych doradców: około 15 900 EUR (zob. par. 173-74);
- (c) pozostałe koszty: około 5 750 EUR (zob. par. 175).

Większość nie wyjaśnia, dlaczego całej żądanej kwoty nie uznano za koszty „rzeczywiście i koniecznie poniesione” i/lub „uzasadnione co do wysokości” (zob. par. 177), a także dlaczego zasądzona kwota wynosi tylko 30 000 EUR, a nie 37 650 EUR.

8. Naszym zdaniem nie ma powodu, aby wątpić, że wszystkie koszty i wydatki zostały rzeczywiście i koniecznie poniesione oraz że były one uzasadnione co do wysokości. W szczególności nie uważamy, że skarżąca powinna zostać „ukarana” za skonsultowanie się z trzema doradcami, którzy przeprowadzili dodatkowe analizy w celu sporządzenia memoriału skarżącej przed Wielką Izbą. Wręcz przeciwnie, po przekazaniu sprawy do Wielkiej Izby, w interesie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości leży sporządzanie memoriałów o jakości odpowiadającej poziomowi, na którym sprawa ma być prowadzona. Uważamy, że należy zachęcać skarżących – a także rządy – do przygotowywania wysokiej jakości memoriałów w postępowaniu przed Wielką Izbą. Memoriał skarżącej w niniejszej sprawie

WYROK w sprawie ABDI IBRAHIM przeciwko NORWEGII – ZDANIA ODRĘBNE

był właśnie takiej wysokiej jakości. W związku z tym naszym zdaniem koszty i wydatki z tym związane zasługiwały na pełny zwrot przez Rząd.

Podsumowując, jesteśmy zdania, że żądana kwota powinna być zostać przyznana w całości.

**CZĘŚCIOWO ODREBNE ZDANIE SĘDZIEGO G.A.
SERGHIDESA**

**Słuszne zadośćuczynienie na mocy art. 41 Konwencji: szkoda
niemajątkowa**

A. Wprowadzenie

1. Nie zgadzam się z wyrokiem jedynie w odniesieniu do punktu 3 sentencji, w którym oddalono pozostałą część roszczenia skarżącej o słuszne zadośćuczynienie.

2. Mój sprzeciw dotyczy w szczególności decyzji o nieprzyznaniu skarżącej kwoty zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej, której po raz pierwszy domagała się przed Wielką Izbą (zob. par. 164 wyroku).

3. Stwierdziwszy, podobnie jak pozostali moi wybitni koledzy, że doszło do naruszenia prawa skarżącej do poszanowania jej życia rodzinnego chronionego na mocy art. 8 Konwencji, przyznałbym skarżącej kwotę z tytułu szkody niemajątkowej tytułem słusznego zadośćuczynienia zgodnie z art. 41 Konwencji. Jednakże, ponieważ jestem w mniejszości, określenie wysokości takiej kwoty nie jest konieczne.

B. Spełnienie wymogów określonych w art. 41

4. Moim zdaniem w niniejszej sprawie spełnione są wszystkie wymogi określone w art. 41 w celu przyznania słusznego zadośćuczynienia: „nastąpiło naruszenie” postanowienia Konwencji, tj. art. 8; Wysoka Układająca się Strona pozwała tylko na „częściowe usunięcie konsekwencji” oraz „zachodzi (...) potrzeba” przyznania skarżącej słusznego zadośćuczynienia.

**C. Określenie „gdy zachodzi taka potrzeba” zgodnie z art. 41 i
zastosowanie przez Trybunał określenia „wyjątkowe okoliczności”**

5. Nie zgadzam się z wyrokiem (zob. par. 169-170), w którym zastosowanie art. 41 ograniczono jedynie do „wyjątkowych sytuacji”. Taka interpretacja jest nadmiernie zawężająca i wykracza poza brzmienie art. 41, a także jest sprzeczna z zasadą skuteczności praw konwencyjnych.

6. Argumentu, że art. 41 nie powinien ograniczać się tylko do „wyjątkowych sytuacji” nie należy błędnie rozumieć jako sugestii, że Trybunał musi przyznać słuszne zadośćuczynienie zawsze, kiedy uzna, iż doszło do naruszenia prawa przewidzianego Konwencją. Trybunał może przyznać zadośćuczynienie z tytułu szkody niemajątkowej, jeśli uzna, że „zachodzi taka potrzeba”. Jednakże to, czy „zachodzi taka potrzeba”, zależy od okoliczności faktycznych każdej sprawy i nie wymaga wystąpienia

jakichkolwiek „wyjątkowych” okoliczności. W niniejszej sprawie, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności i wpływu naruszenia na skarżącą, Trybunał powinien był uznać za konieczne zasądzenie słusznego zadośćuczynienia, czego niestety nie uczynił.

D. Praktyka stosowana na podstawie art. 43 Konwencji – głos krytyczny

7. Nie zgadzam się z praktyką, zastosowaną przez Trybunał również w niniejszej sprawie, zgodnie z którą, jeżeli skarżący nie złoży wniosku o słusne zadośćuczynienie w postępowaniu przed Izbą, nie może tego uczynić przed Wielką Izbą. Trybunał wywodzi tę praktykę z art. 43 Konwencji, dotyczącego „przekazania sprawy do Wielkiej Izby” (zob. par. 168 wyroku); jednakże przepis art. 43 nie daje podstaw, by poprzeć taką praktykę w sposób wyraźny ani dorozumiany.

E. Słusne zadośćuczynienie i charakter naruszenia prawa człowieka

8. Moim skromnym zdaniem słusne zadośćuczynienie jest nieodłącznie związane z charakterem naruszenia praw człowieka i stanowi dorozumianą część lub element skargi dotyczącej takiego naruszenia. W związku z tym twierdzę, że Trybunał jest uprawniony do przyznania słusznego zadośćuczynienia, gdy spełnione są przesłanki art. 41, niezależnie od tego, czy konkretne roszczenie o zadośćuczynienie przedstawiono przed Izbą czy Wielką Izbą. Trybunał ma swobodę decydowania o tym, czy „zachodzi taka potrzeba” na mocy art. 41, ale – jeżeli uzna, że spełnione zostały wszystkie wymogi przewidziane art. 41 – ma obowiązek przyznać słusne zadośćuczynienie.

F. „Stwierdzenie naruszenia” i „słusne zadośćuczynienie” na podstawie art. 41

9. Uważam również, że stwierdzenie naruszenia art. 8 nie stanowi wystarczającego słusznego zadośćuczynienia w odniesieniu do wszelkich szkód niemajątkowych, jakie mogła ponieść skarżąca. Nie można interpretować art. 41 Konwencji, w obowiązującym brzmieniu, w taki sposób, że „stwierdzenie naruszenia postanowienia Konwencji” może samo w sobie stanowić wystarczające „słusne zadośćuczynienie dla strony pokrzywdzonej”, ponieważ pierwszy z tych elementów jest warunkiem wstępnym drugiego i nie można ich traktować jako tożsame.

G. Wniosek: konsekwencje nieprzyznania zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej

10. Brak zasądzenia na rzecz skarżącej zadośćuczynienia z tytułu szkody niemajątkowej w związku z naruszeniem jej praw wynikających z art. 8 oznacza, moim zdaniem, uczynienie ochrony tych praw iluzoryczną i fikcyjną. Jest to sprzeczne z orzecznictwem Trybunału, zgodnie z którym ochrona praw człowieka musi być praktyczna i skuteczna, a nie teoretyczna i iluzoryczna.